17284
10

Képes Regénytár

Tábori Róbert

A templom kulcsa.

KÉPES REGÉNYTÁR.

Tartós,

csinos vászonkötésekben,

[illegible]nt

egy [illegible] 50 kr.

Minden kötet külön kapható.

A legjobb hazai és külföldi regények, legnevesebb magyar illusztrátorok által díszített kiadásban.

KÉPES — REGÉNYTÁR

tulajdonképen nem uj vállalat, melyet szükséges volna a közönségnek bemutatni; »Magyar Regénytár« czim alatt volt forgalomban és válogatott tartalmánál, valamint remek kiállításánál fogva régen ismeretes. Hogy a közönség mindannak daczára miért nem vette a »Magyar Regénytár«-t, annak okát abban találjuk, hogy

1 frt 50 kr.

bolti áron kinálták eladásra.

Most ugyanezen kötetek 50 krajczár leszállitott árral jönnek forgalomba

s azt hiszszük, hogy bárki, ha barátja a szépen kiállitott kitünő regénynek, szivesen fogja a

„KÉPES REGÉNYTÁR“

köteteit megvásárolni.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

A „KÖNYVES KÁLMÁN“ REGÉNYTÁRA.

A TEMPLOMKULCSA

TÖRTÉNETI REGÉNY

*

IRTA

TÁBORI RÓBERT.

PATAKY LÁSZLÓ EREDETI RAJZAIVAL.

BUDAPEST 1893.

„KÖNYVES KÁLMÁN“ magy. irod. és könyvker. részv. társ.

VIII. Kerepesi út 19.

OSZK

Irod. 9.

32984

M. KIR. ... KÖNYVTÁRA
II. Nyomt. Rövidéknapló
1924 év 85. sz.

R 2

R 1965

Buschmann F. könyvnyomdája, Budapesten.

17.284/10

I. BUJDOSÓ GERGELY NÓTÁI.

Nagy előnyben volt mindig a magyar, hogy kaczagni tudott hóhérjain. A legszomorúbb napokban is ostort font a saját keservéből és vérig csipkedte vele kínzóit. Élczének, szatirájának ilyenkor mérgezett volt a fullánkja és csaknem jobban fájt, mint a kardcsapás.

. . . . 1750 körül Magyarországon már lezajlottak a Rákóczy-korszaknak utolsó mozgalmai és a nemzet valahogy belenyugodott abba a gondolatba, hogy a függetlenség szép álmának megvalósulásáról részben le kell mondania. Már ezentúl csupán azt óhajtotta, hogy ne háborgassák vallásában, alkotmányában és nyelvében. Eleget

is áldozott ennek a háromságnak az utolsó években. Két szilézíai háborúban hozott nagy vér- és pénzáldozatot, hogy bebizonyítsa hűségét az uralkodóház iránt. Ez a két háború valóságos vérkeresztsége volt a megjavult viszonynak a magyar nemzet és a Habsburg-család közt.

Nem is mondhatnám, hogy Mária Terézia hálátlan lett volna a nemzet iránt. Fülébe csengett mindig a „moriamur“ fenkölt harmóniája, s nem volt fukar kitüntetésekben azokkal szemben, akik pillangóknak beállottak az ő fényes bécsi kertjébe. Nagy becse volt akkor a magyar főurnak — Bécsben. A kiválóbb udvari hivatalokat magyarokkal töltötték be; az udvari bálokon fiatal magyar mágnások voltak az előtánczosok és sok szép osztrák nemes leány esett rabul annak a csábnak, melyet az udvarképessé lett magyar táncz gyakorolt. Hanem a nemzetnek az a része, mely nem mehetett el az udvarhoz és nem tánczolhatott estélyein, lassanként észrevette, hogy legjobb fiait elragadja tőle az a bűbájos fiatal királynő, aki épen olyan okos volt, mint szép.

A házasság-közvetítésen kívül még egy passziója volt Mária Teréziának: a hittérí-

tés. Soha sem érezte magát boldogabbnak, mint mikor sikerült valakit az „idegen“ templomból a magáéba átcsalni. Vakbuzgó volt, akár csak dédapja, az a III. Ferdinánd, aki harmincz évig viselt véres háborút egész Európával és saját népével, hogy megvalósítsa az egy akol és egy pásztor igéjét. Hanem míg Ferdinánd erőszakos eszközöket használt, Mária Terézia inkább női fortélyhoz nyúlt és ragyogó hálójába fogta a szertecsapongó pillangókat.

De még hagyján, ha csak arra szorítkozott volna a bűbájos királynő, hogy a saját eperajkaival apostoloskodik. Nagyobb baj volt az, hogy olyan emberek is befolyásolták e tekintetben, akik az erősebb eszközöktől sem riadtak vissza. Ezek rábeszélték, hogy titokban leveleket meneszszen az ezredparancsnokságokhoz, melyekben fölszólítás volt, hogy „hassanak a parancsnok urak rábeszéléssel oda, hogy a legénység hátat fordítson az eretnekségnek és térjen vissza az egyedül üdvözítő valláshoz“. Mit jelent a „rábeszélés“ a katonaságnál, el sem kell talán mondanom. Akadt ugyan elvétve olyan parancsnok is, mint Hadik, aki azt írta vissza: „Felséges asszonyom, nem tehetek

eleget kivánságának már csak azért sem, mivel nem szeretném, ha a katonáim nagyon megkivánnák a mennyországot. Mert én jobban szeretem, ha nem félnek, sem a porosztól, sem a pokoltól.“ De az ilyen csak kivétel volt és a legtöbb ezredes parancsnak vette a királynő óhajtását, sőt szabad kezet engedett a regemencz-pátereknek. — Ezek aztán csodákat míveltek! Teszem például azt, hogy a Jürger-ezredből a legénységnek fele megszökött, mert nem bírta el tovább a hittérítői buzgalmat.

Ezek a dezentorok közül való Bujdosó Gergely is, akinek neve nagyon sokszor fordul meg az akkori időben a hatóságok körözö- és megkeresö-leveleiben. Nem mintha Bujdosó Gergely futóbetyárnak felcsapott volna, amely pályára lépett a legtöbb katonaszökevény, hanem még ennél is gonoszabb dologban törte fejét. Poétaságra adta magát és ékes versekben irta meg, hogyan gyóntatják meg minden héten a legénységet a káplárpálcza segítségével; hogyan viszik mindennap hajnali misére és szabnak rá penitenczia fejében annyi böjtöt, hogy fényes nappal is csillagokat lát az éhségtől. Elkesergi a többi közt egyik versében:

Amíg a „hiszekegyet“ megtanultam,
Kétszer huszonöt pálczát is kaptam.
Amig hajnali misére elkísértek,
Már csak hálni járt belém a lélek.

. . . Hanem a legnagyobb istentelenségre akkor vetemedett ez a romlott lelkű poéta, mikor lepingálta a királynőt szerzetes-ruhában és gonosz humorral a rajz alá a következő verset írta:

Nemcsak hetenkint kétszer, de mindennap
Szivesen meggyónnék, ha ilyen volna a pap;
Ölts hát páterkám asszonyi ruhát
S enged át ennek — a csuhát!

Ezt a verset a Jürger ezred páterjának, főtisztelendő Gurszki Theophil úrnak küldte be, aki szörnyen felháborodott miatta. Át is adta nyomban a corpus delictit az illető hatóságnak és erősen megkövetelte, hogy Bujdosó Gergelyt már nemcsak mint dezentort, hanem mint felségsértőt is vegye üldözőbe. A hatóság pedig a legnagyobb buzgalommal látott az üldözéshez. A vármegyénél egy külön irnokot tartottak, akinek egyéb dolga sem volt, mint a Bujdosó Gergely ellen kibocsátott nyomozó-leveleket másolni. Valóságos legendai alakká nőtte ki magát ez a diákból katonává és katonából kóbor poétává lett emberfia. Ha őt nem is csiphették el, de nótáit mindennap énekelték Gurszki Theophil uram ablaka alatt. Ugy kedvelte ezeket a nép, mint valami tiltott, de nagyon édes csemegét. Hát még a csínytevései! Ezekről regéltek úri palotában ép úgy, mint a legutolsó jobbágy szalmafödeles kunyhójában. Teszem, mikor mint stafféta elvitte saját körözö-levelét Heves-vármegye alispánjától Csongrád-megyének egyes szolgabiráihoz és elvette az érte járó kézbesítési díjat, saját aláirásával nyugtázván az összeget. Vagy mikor Gurszki páter bre-

viáriumába becsempészte a tisztelendő urról szerzett gonosz paskvilt, úgy hogy a páter ijedtében az ördögöt is emlegette. Az ilyen apró dolgok heteken keresztül képezték a beszélgetés tárgyát az akkori eseményszűk világban.

S a mellett nem hogy félt volna az őt üldöző világi és egyházi hatóságoktól, de még elég vakmerő, hogy fényes nappal végig sétált a mezőtúri piaczon, holott jól tudja, hogy itt minden emberfia úgy ismeri, mint a hamis máriáspénzt. Lám, a főbiró Busi András uram, a mint hivatalos teendőinek bevégezte után a községházából kijön, kit lát meg legelőször a saját két szemével? Senki mást, mint Bujdosó Gergelyt, a körözött poétát . . .

Busi András uram nyitva felejtette a száját meglepetés szülte ijedtében. Hirtelen átcsapott egy mellékutczába, s miután alaposan meggyőződött, hogy nem látja senki, odaintette magához a poétát és keményen rárivallt:

— Hát te mit keressz itt, boldogtalan?

— Sétálok, — válaszolá hideg vérrel Gergely.

— Tudod-e, hogy ez a sétaút egyenesen az akasztófa alá vezet?

— Már miért vezetne?

Ez a hidegvér egészen kihozta a főbirót sodrából; fölemelte ezüstgombos botját és fenyegető mozdulattal odaállt Bujdosó Gergely elé:

— Tudja-e kigyelmed — (már nem tegezte) — hogy elfogathatom? S tudja-e, hogy pleni potentiával birok, hogy vasra veressem s Egerbe küldjem, ahol már nagyon fenik kigyelmedre fogukat a pápisták.

— Hát fogasson el és veressen vasra!

Busi András haragja hirtelen lecsillapult. Világos dolog, hogy ennek az embernek meghibbant az esze. Már pedig bolonddal ki fog perlekedni? Inkább szép szóval kell a lelkére beszélni.

— Édes fiam Gergely, — mondá szelid hangon, — hisz én nem haragszom rád, de annál inkább mások! Teszem Gurszki páter uram, aki nem tudja megbocsátani azt a paskvilt, a melyet róla irtál és nagy élvezettel kisérne az akasztófáig, hogy végső perczeidben ellásson lelki malaszttal . . . Én pedig nem akarom, hogy községünk csúfjára ilyesmi megessék veled! . . . No meg a verseidet is szeretem. Tedd hát meg a kedvemért és hord el magad olyan helyre, ahol keve-

sebb a katona és ritkább a főtisztelendő jezsovita-páter.

— De mikor én épen itt, ebben a városban akarom legujabb versemet elmondani!

— Kiről szól? — kérdezte önkénytelen mohósággal a főbiró és egész arcza mosolygott, mint valami nagyon jónak előérzetében.

— A királynőről.

De már erre ujból fölfortyant Busi Andás uram és haragosan rákiáltott a poétára:

— Elmész innen! Hogy te nálunk paskvilt eldeklamálj, a mi szép királynőnkről? Abból ugyan semmi sem lesz! Mert ha való is, hogy néha bajt hoz a nyakunkra, azért mégis a mi szerelmetes királynőnk, akiért édes örömest odaadjuk utolsó csepp vérünket!

De még ez a méltatlankodó hang sem hozta ki flegmájából a poétát; csendesen válaszolt:

— Kár volt így nekibuzdulni, főbiró uram. Hát ki mondta kigyelmednek, hogy az én poémám paskvil? Sőt ellenkezőleg, antik verssorokban irtam róla dicsőítő ódát, amiért hogy pardont és grácziát kaptam tőle.

— Való ez, vagy pedig megint csak afféle poetica licentia, magyarán: füllentés?

— A legkomolyabb való. Ugy történt,

hogy meguntam az örökös bujdosást és föltettem magamban, hogy ismét beállok a rendes polgári sorba. Fölmentem hát titokban Bécsbe és kihallgatást kértem a bűbájos felségtől ... Hallja főbiró uram, szebb rózsát nála még pünkösd hajnalának csókja sem fakaszthat! ... Hanem azt is mondhatom, hogy az én hírnevem sem az utolsó. Ugy megbámultak a bécsiek, mintha én volnék az a bibliai szörnyeteg, a leviathan, mely naponta hetvenhét emberfiát fogyaszt el csontostól, bőröstül. Amint beléptem az audienciák termébe és katonásan bókoltam, maga a felség is bámulva nézett rám. „Hát kigyelmed az a hirhedt, istentelen poéta, a Bujdosó Gergely — kérdezte; — nem néznék ki kigyelmedből annyi gonoszságot!“ — „Magam sem, felség“ — válaszoltam szerényen. — „Az a pogány, az a lelketlen?“ — „Se nem pogány, se nem lelketlen, felség. Egy az én vétkem és nem több: hogy nem szeretek koplalni. Ha páter Gurszki nem a bőjttel, hanem a farsanggal kezdte volna meg a hittérítést, kétszer sem mondom, hogy be nem álltam volna az ő regementjébe. De az éhkopot nem veszi be a természetem.“ A királynő mosolygott bátor vála-

szomon, de hirtelen ismét komoly lett és folytatá az inkvizicziót: „Hát a felségsértés? hát enszemélyünknek csufondáros kigúnyolása?“ — kérdezte élesen. — „Itélje meg maga, felség, van-e ebben gúny? — mondottam és felmutattam a rajzot, melyet róla készítettem és a hozzá való verset, — hát gúny ez? Való tény pedig, hogy királynőjének minden katona szivesebben tárja föl lelkét, mint holmi mogorva regemenczpáternak!“ — A királynő elnevette magát és láttam, hogy jól esik szivének a hízelgő szó. — „Nagy selma kigyelmed, Bujdosó Gergely, — mondá, — de látom, hogy mégsem olyan gonosz csont, mint a milyennek lefestették én előttem. Hát pardonirozok kendnek a szókésért, és elnézem azt is, hogy perduellioba esett. De jövőben okosabban viselje magát, s ha már minden áron poétáskodni akar, irjon inkább szent énekeket.“ — „Teszem a Dávidné zsoltárait!“ gondoltam magamban, de volt annyi eszem, hogy ki ne mondjam, mert tudom, hogy a religió dolgában nem érti a tréfát a felséges asszony.

— Igy hát amnesztiát kaptál, Gergely fiam? — kérdezte nagy lelki örömmel a biró.

— Azt! — válaszolt fanyar mosolylyal

a poéta, — rátették a jóság lakatját a számra és muzsám ezentúl csibéket fog költeni, nem pedig sasokat . . .

II. A RÓKABŐR ÉS AZ ARANY.

A főbirót egészen fölvillanyozta ez a legujabb „bécsi posta“ és bátran kikanyarodott ismét a főtérre, ahonnan elneszelt, nehogy Bujdosó társaságában meglássák. Busi András uram ugyanis erkölcsi bátorság dolgában nem hasonlított Catohoz és nem szerette az üldözöttek ügyét magáévá tenni. Annál inkább szított azokhoz, akikre rásütött a legfelsőbb kegynek napja! Most, hogy a poéta „udvarképes“ lett, még érdekes ember is vált belőle főbiró úr szemében. Oly annyira, hogy karon fogta s úgy sétált vele a főpiaczon, nagy bámulatára mindazoknak, akik szemközt jöttek és ismerték ugy az ő fogyatékos bátorságát, mint Bujdosónak viselt dolgait.

— Mi ujság egyébként Bécs városában? — kérdezte, hogy legyűrje azt a furcsa érzést, melyet a sok csodálkozó tekintet benne keltett.

— Van ott nova vetera és vetera nova* — válaszolt ékes latinsággal a poéta.

— Hogy-hogy?

— Először is Törő Pál kurátor uramnak a Gyula fiával találkoztam. Fölvitte Isten a dolgát — de nem hiszem, hogy kurátor uramnak öröme telnék ebben a mondva csinált nagyságban.

— Igaz-e, hogy alkalmazást kapott az udvari kanczelláriánál?

— Hacsak ennyi volna! Ez a fiú valóságos talentum, igazi lángész.

— Mi lett belőle? Bökd hát ki!

— Magukhoz kaparintották a tisztelendő jezsovita-páterek és beavatták minden tudományukba. Mondják, hogy provinciálisnak van kiszemelve Magyarországba, de idővel még a rendnek generálisa is lesz belőle.

— Szegény kurátor! — sajnálkozott némi kárörömmel a főbiró. Amely nyájaskodó érzésnek az volt a nyitja, hogy Törő Pál volt legnevezetesebb riválisa a főbiróság körül. De mégis győzött benne a jobbik ember és őszinte részvéttel folytatta: — Mennyire bánthatja ez a dolog!

— Ki tudja? Olyan ő, mint az igazi aczél-

* Uj régiség és régi ujság.

penge, amely nem tűri meg magán a rozsdát. Abban a pillanatban, mikor sejtette, hogy fia nem halad az ő igazi útján, úgy kitépte lelkéből, mintha soha sem gyökerezett volna benne.

— Talán mégis jobb lett volna, ha megengedi, hogy feleségül vegye a Zorkát?

— Annak a vérengző Szegedinácz Perónak a leányát, a vadráczok királyának a vérét? Aki miatt másodszor költöztünk ki városunkból, mivel megesküdött, hogy menten nyársba huzat mindenkit, aki nem esküszik az ó-hitre?

— Hogyan került mégis össze ez a két gyerek? — kérdé kiváncsian a főbiró. — Kigyelmed mindenbe be van avatva, Bujdosó Gergely uram, s elmondhatná nekem, amit erre nézvést megtudott.

— Hát úgy történt, hogy kurátor uram, mint legényember épen az aradi vásáron járt, mikor ott Perót asszonyi csel folytán lefülelték. A nagy had, mely a rácz vezér körül összesereglett, úgy szétfutott erre, mint a polyva, mikor közécsap a szél. Elhagyta az egész világ Perót és csak egy asszony maradt hű hozzá: a saját felesége.

— Hát házas volt Peró? — kérdezte a

főbiró, — viselt dolgai után azt hittem, hogy szabadon élt, mint az ég madara.

— Megesküdött ő minden községben legalább két asszonynyal. Hisz éppen abban rejlett hatalmának varázsa, hogy megengedett hiveinek annyi asszony-tartást, ahányat el tudnak tartani.

— Pokoli fajzat! — méltatlankodott Busi András uram.

— Meg isadta az árát a sok trafikálásnak. Épen azon mult, hogy nem lett Bánátország királya, mivelhogy Aradon fecsérelte idejét szép asszonyok társaságában. (Hej pedig milyen szépek ott az asszonyok! — sóhajtott in parenthesim a poéta.) De mikor bajba keveredett, csak egy asszony maradt hű

hozzá: a régi felesége: a legelső. Nem tágított a kocsitól, a melyen urát lánczra verve vitték Budára, s bár gyalog ment, gyermekteherrel a hátán és a katonák is elkergették, hűségesen járt uána, a mig csak erővel győzte.

— Szegény asszony! — sóhajtott a főbiró, akinek lágyszivűségét ismerte mindenki.

— Épen Mezőtúr alatt történt, hogy az asszony, nem birván tovább a gyaloglást, összeroskadt. Ott halt volna meg az útszélen, s vele együtt éhen a gyermeke is, ha a véletlen Törő Pált oda nem vezérli. Kemény embernek látszik a mi főkurátorunk, de alapjában olyan gyengédszivű, hogy nem is néz-

heti a mások szenvedéseit. Fölvette a beteg asszonyt és gyermekét kocsijába és elhozta magával.

— A saját balsorsát hozta be négy lovon, — jegyezte meg a főbiró.

— Lehet . . . de ezzel sohasem törődött Törő Pál, mikor kötelességről volt szó. Denique az asszony meghalt a rákövetkező éjjel; hanem halála előtt addig rimánkodott Törő Pálnak, hogy ne hagyja el leányát, míg ez meg is igérte.

— S meg is tartotta igéretét a mai napig, — veté közbe az elismerés hangján a főbiró. — Mert ha nem is engedte meg, hogy fia elvegye a Zorkát, a vérnek és hitnek különbsége miatt, de megtűrte házában, fölneveltette és úgy gondozza, mintha a saját leánya volna. Ámbátor erre nézvést is különféléket rebesgetnek az emberek . . .

— Nagy bolondokat! — vágott közbe Bujdosó Gergely. — Hallottam már erről is félfüllel: hogy a leány bele volna bolondulva nevelőapjába s azért nem akart menni feleségül Gyulához.

— De még azt is rebesgetik, hogy kurátor uram is jó szemmel nézné a leányt.

— Bolond beszéd! Ha igaz volna, mi

akadályozhatná meg abban, hogy feleségül vegye?

— Csakugyan, mi akadályozhatná? — merengett a főbiró; aztán szünet mulva folytatta. — De most halljuk „az új régiséget," amit említettél? Miben áll az?

— Valami rendelet-féle, még II. Ferdinánd idejéből való, amelyet suttyomban megujítottak. Bolond egy história és inkább kuriozum számba megy, ámbátor éle nekünk volna szánva.

— Mire vonatkozik? — kérdezte a főbiró.

— A templom kulcsára.

Busi András uram meghökkent erre a szóra.

— Beszéld csak tovább, Gergely fiam, — mondá kissé izgatottan, — nagyon érdekel a dolog.

— Ha annyira érdekli, el is mondom. Azt parancsolja ez a régi rendelet, hogy amely református templomnak kulcsát csak egyetlen egyszer is önkényt tették le az illető egyháznak gondnokai katholikus papnak kezébe, úgy, hogy ez benyithatott vele a szárnyas ajtón, az a templom ezentúl és örökre a katholikusoké marad.*

* II. Ferdinánd ediktumai a fejérhegyi csata után.

A főbiró olyant rántott e szavak után Bujdosó karján, hogy ez csakúgy sajgott bele. Busi András arcza előbb karmazsinpiros lett, nyomban rá fehér, mint a frisen esett hó. Megcsuklott hangon kérdezte :

— Való volna ez ... vagy csak tréfa?

— Nem szoktam én az effélékkel tréfálni — vágott vissza Bujdosó.

— De hát a templom kulcsa . . .

— Jogot ad magára a templomra is, föltéve, hogy a pap megadta és a kurátor elfogadta az érte járó váltságdíjat is.

— Miben áll ez? — lihegett, csaknem magánkívül a főbiró.

— Ez aztán az igazi furcsaság! Egy körmöczi aranyból és egy rókabőrből áll a váltság díja.*

A főbiró fölemelte ökölbe szorult hatalmas markát és olyant csapott vele a saját koponyájára, hogy csak ugy rengett bele. Aztán vérbeborult tekintettel, magából kikelve, üvöltött:

— Megölöm a nyomorultat! Vérét iszom!

— Főbiró uram, mi ütött kigyelmedhez? — kérdé bámulva Bujdosó Gergely.

* Ugyanott.

— Rászedett! Megcsalt! Csúffá tett! — toporzékolt a nekivadult ember.

— Kicsoda? . . . Térjen magához! hisz már felénk néz az egész publikum.

— Nem lehet! Megölt, ellopta üdvösségemet!

— Kiről beszél?

— Arról a páterről . . . Ő már tudta, hogy megujították a régi ediktumot, mikor hozzám eljött és mézes-mázas szóval rám sózta a Judás-díjat.

— Miféle Judás-díjat?

— A körmöczit, meg a rókaprémet.

Most a poéta ijedt meg igazán.

— Csak nem fogadta el kigyelmed? — hebegett.

— De biz elfogadtam! Mikor olyan szívrehatóan ecsetelte előttem a katonák lelki nyomorúságát, akik a szomszéd református községekben szétszórva élnek, s álló egy esztendeig nem részesültek templomlátogatásban. Hát pogány vagyok én, hogy ennek ellenálljak!?

— De az arany? a rókabőr?

— Azt mondta a róka, hogy az aranyat adjam a szegények perselyébe, a rókabőrt pedig tiszteletes Polgár Mihály uramnak, a

mi prédikátorunknak, hogy lekenyerezzem vele. Én azt hittem, hogy Bécsben is jó szemmel nézik majd, ha kisegítem a katonaságot zavarából, s ezzel használok a közügynek . . . Honnan tudtam volna, hogy ide lyukad ki Gurszki uram furfangja?

Gyönge emberek szokása szerint most hírtelen a düh ekszтázisából a másik végletbe csapott át Busi András: zokogni kezdett.

— Nem fogom ezt túlélni! Meghalok! Hogy is bízhattam szavában?

— Bizony nagy sor ez! — mondá búsan Bujdosó Gergely. — De utóvégre még nincs végrehajtva a dolog és lehet ellene apellálni.

— Hova? Bécsbe?

— Oda ugyan hiába apellálnánk! hanem azt tartom, hogy a megye nem nézi majd közönyösen a dolgot. Igaz ugyan, hogy ott is a pápisták vannak többségben, de ez nem változtat a dolgon.

— Hogy is ne változtatna!

— Beszélhet kigyelmed nekem akármit, de én jobban ismerem véreimet! Lehet a magyar különböző vallás dolgában, de hazafias érzésben mindenkor egy volt. S ha arról van szó, hogy alkotmányban gyöke-

rező jogát megvédje, akkor pápista és református egy sorba áll Bécs ellen!

A főbiró még jobban megrémült erre a szóra.

— Ugyan, édes fiam Gergely, — mondá csaknem könyörgő hangon, — hogy beszélhetsz igy Bécs ellen?

— Már miért ne beszélnék? — berzenkedett a poéta.

— Hát elfelejtetted, hogy csak most kaptál anmesztiát?

— Kapott a . . . majd megmondom, hogy kicsoda!

A főbiró hüledezve nézett rá.

— Hát nem voltál Bécsben? — kérdezte fogvaczogva.

— Még külső kapuját sem láttam soha annak a feketesárga városnak!

— Tehát mindaz, amit nekem a bűbájos királynőről és a nagy kegyről beszéltél . . .

— Nem volt egyéb poétikai nekirugaszkodásnál. Elgondoltam magamban, hogy mily szép volna, ha csakugyan igy volna, s addig-addig gondoltam magamban, míg csakugyan elhittem, hogy már valósággal úgy van.

Busi Andrást erre a kijelentésre úgy el-

fogta a reszketés, hogy valamivel nagyobb távolságból, sétáló kocsonyának lehetett volna őt nézni.

. . . Tehát nem elég, hogy elvétette a városnak és az eklézsiának a dolgát, még ilyen főbűnössel és notórius felségsértővel karonfogva is sétált végig az utczán.

Ha ezt megtudják Bécsben, amazt pedig a városban!

S tetőzte még fájdalmas elkeseredését, hogy Bujdosó Gergely, látván az ő tökéletes megpuhulását, nem átallotta kijelenteni:

— A baj megtörtént s nem segíthet már rajta csak egy ember. Az, akinek a lelke aczél, a karaktere gyémánt és az akarata vas. Keressük föl Törő Pál uramat, ő talán tud okos tanácsot adni.

Ugy belecsapott ez a mondás a főbiróba, mintha istennyila lett volna. Hát még ez is?

A szerencsétlenség után a megaláztatás!

De nem mert ellenmondani. Meg volt törve és minden eszméjéből kiforgatva. Gépiesen és csaknem pityeregve, mint a gyermek, a mely a veréstől fél, hagyta rá:

— Menjünk az aczél-emberhez!

III. AZ ACZÉL-EMBER HÁZATÁJA.

A templom előtti térnek jobb szögletén látható még ma is, több mint 140 esztendő multán, az a ház, amelyben Törő Pál egykor lakott. Való tény pedig, hogy egy erős szellem átviszi jellemének sajátságait környezetére, s ezek még akkor is érvényben maradnak meg, mikor ő maga már rég megszűnt lenni. Olyan ez, mint a finom szultán rózsaolaj, mely egyetlen cseppjével ötven esztendőre is illatossá tesz egy egész ruhaszekrényt. S mi sajátképen a környezet egyéb, mint az erős jellemnek önkészítette ruhája?

Ez a ház még most is olyan, hogy meg-

áll előtte az idegen és nézi sokáig, várva azt, hogy mikor lép ki kapuján egy a mindennapi alakoktól elütő egyéniség. Emlékeztet a régi nemesi kuriákra, holott minden időben csakis polgárok laktak benne. De polgárok a szónak legszebb és legnemesebb értelmében. Akiknek otthonában a közjó volt a legelső és a legszentebb törvény s az ártatlanul üldözött mindig menhelyre talált, ha nem is birt a hajlék a nemesi kuriák ismeretes előjogával. Van azonban mégis olyan czímere, mely a magyar heraldikában fölér a Montmorency-k ősi jeligéjével: egy kis vastábla, az idők rozsdájától elemésztve, de még sem annyira, hogy ki ne lehetne betűzni a következő felirást:

„Ezen a kapun lépett be II. Rákóczy Ferencz, Magyarország vezére és Erdély fejedelme, mikor Mezőtúr városában időzött."

Pedig olyan alacsony ez a kapu, hogy középtermetű ember könnyen beleütheti fejét a boltívbe; csakhogy nem volt mindig ilyen. Egykor Törő Pál, a ki a hagyomány szerint, a rendes emberi mértéket fölülmulta, úgy testi, mint lelki nagyság dolgában, ki- és bejárhatott rajta, anélkül, hogy fejet hajtott volna a tömör gránit előtt, mely a boltívet

képezi. De hát olyan ez a mi jó földünk, hogy az emberek szerint idomul, melyek rajta uralkodnak. Megnőtt a föld, mióta kisebbek az emberek. Ezt az alakok is mutatják, melyek ma félig be vannak süppedve a talajba, holott egykor tornáczszerűen emelkedtek ki belőle . . .

Törő Pál idejében a kapubejárat jobbján és balján lőrések is voltak és hatalmas vasrács fogta körül az ablakokat. Ma már eltünt ez a harczias jelleg és virágos kert mosolyog az arra menőre. Mondják, hogy a virágos kertben, a legszebb rózsabokor alatt pihen Törő Pál, akinek holttestét éjnek idejében lopták el hívei a vesztőhelyről és ide temették háza elé. Annyi bizonyos, hogy valamennyi rózsa haragos piros szinű, mintha az igaztalanul ontott vért jelképezné.

Az udvarra lépve, valóságos vadonba jut az ember. Százados fák olyan sürű árnyékot vetnek, hogy déli órában is csak elvétve hatol keresztül a lombon egy-egy napsugár. De azért olyan tisztaság uralkodott ott, hogy még a lehulló falevelet sem engedték a földön megrozsdásodni, hanem elvitték azonnal, a mint az ágtól megvált, egy félre-

eső helyre, ahol a levélnek külön temető jutott egy gránitkoczkákkal kipárnázott gödörben. Egyetlen ösvény vezetett a kaputól a háznak előcsarnokához, amelynek falára egy férfias kéz régesrégen erős betűkkel fölírta ezt a különös jelmondást:

„Lánczon tartsd szívedet, azt a mindig éhes farkast.“

Törő Pál első felesége után rokonságban volt Busi Andrással, de e magyar rokonság daczára sohasem volt valami benső viszony a két férfiú közt. Törő nem szerette a jobbra is, balra is tekintő embereket, Busi pedig félt sógorától, a kinek nézése olyan volt, hogy a vesékig hatolt. Évek óta ma lépte át először küszöbét; most is olyan érzéssel, mint a bűnös, mikor birája elé áll és mérlegeli magában a büntetés nagyságát. Mindenesetre kellemetlen érzés az ilyen, és Busi András, a gyenge emberek szokása szerint, gyűlölte azt, aki kellemetlen érzést keltett benne.

A főkurátor úgy fogadta a váratlan vendégeket, mintha csak előre be lettek volna jelentve. Egyetlen arczizma sem árulta el azt a csodálkozást, melyet okvetlenül éreznie kellett ebben a pillanatban, mikor olyan

két különféle emberi species, mint Bujdosó Gergely és Busi András jön hozzá látogatóba. A cselédre, aki nem hódolt annyira mint ő a „nil admirari“ elvének és kissé illetlenül tátotta el a száját, ráparancsolt, hogy hozzon a pinczéből egy kis szíverősitőt, aztán bevárta hidegvérrel, míg a jö-

vevények maguk elmondják a látogatásnak okát és czélját.

Ez pedig nagy kegyetlenség volt tőle, a melyet a főbiró soha sem fog neki megbocsátani. Végre is — mit tehetett volna egyebet? — nyögve és hebegve tért a dologra és egész halmaz körülírással adta elő az ő furcsa esetét.

Kissé összeránczolta márványsima homlokát a főkurátor s mintha haragos sugár lövelt volna szemeiből a vergődő és panaszkodó emberkére. De azért uralkodott magán s nem sújtotta még jobban szemrehányó szóval azt, aki úgy is már nagyon meg volt alázva.

— Vártam ilyesmit, — mondá nyugodt hangon, de minden gúny nélkül.

— Honnan tudhatta? — kérdé Bujdosó Gergely.

— Onnan, hogy főtisztelendő Gurszki Teophil uram nem szokott ok nélkül református embernek a házához eljárni.

A főbiró szeretett volna a föld alá süllyedni elkeseredésében. Megszánta őt a poéta és segítségére jött.

— De ugyebár, még lehet a dolgot valamiképen nyélbe ütni? — kérdezte tettetett

vidámsággal. — Ha a főtisztelendő rókabőrrel csapta be a főbiró uramat, adhatunk mi neki cserébe egy kis rókafurfangot, amely megprüszkölteti.

— Ezzel ugyan nem sokra megyünk, — válaszolt a főkurátor, — mert ilyesmiben ők erősebbek nálunk. De azért mégis részünkön van egy nagy előny.

— S melyik az?

— Az igazság!

Bujdosó Gergely szomorkodva rázta fejét, mintha adott körülmények közt nem nagyon bízna ebben az előnyben.

— S hiszi, hogy győzni fog? — kérdezte.

— Tudom!

Ez az egy szó úgy hangzott ajkairól, mintha a szív mélyéből jönne, a hol a meggyőződés lakik. S valóban onnan jött. Ez az ember nem csap vásárt az igazsággal, nem alkuszik meg fölötte, hanem nekimegy a sátánnak és letöri az öklelő szarvát.

— S mi a módja? — kérdé halkan, de mégis új reményt táplálva a főbiró.

— Csupán egy: ha ők csellel jönnek, mi az igazság vértjét tartjuk magunk elé; ha pedig erőszakot próbálnak, mi is fegyverrel

állunk ellene. Lehet, hogy elvérzünk a harczban, de igazságos ügyünk győzni fog.

Busi Andrást ismét elfogta az ideges reszketés. Sehogy sem tetszett neki ez a vaskövetkezetesség.

— Tehát harcz? — kérdezte vékony hangon és dideregve húzta összébb mentéjét, — hát csakugyan ez volna az egyetlen módja? Én jobbnak tartanám, ha előbb megkisérelnők a békés egyezkedést.

A főkurátor büszkén kiegyenesedett és most lehetett igazán látni, mennyivel nagyobb ő a másiknál. Aztán mély hangján, mely úgy zengett, mint az orgona, válaszolt:

— Próbálja meg kigyelmed azt, a mit jónak lát. De ha nem sikerül az egyezkedés, akkor majd én állok elő.

— Mit tehet kigyelmed? Hisz ha nekik tetszik, egy egész ezred katonaságot küldenek nyakunkra. Nem lesz tanácsos ilyen térre vinni a dolgot.

— Én nem viszem, de ha valaki engedelmem nélkül be akar lépni abba a szentegyházba, amelynek én vagyok a főgondnoka, akkor . . .

— Akkor?

— Vessen magára a következményekért!

— Mit fog kigyelmed tenni?

— Oda állok a templom ajtajába, én magam és a jó kardom. Aki pedig akaratom ellenére mégis ráteszi kezét a templom kilincsére, úgy segítsen a teremtőm, hogy levágom kezét töviből.

Végig harsogott ez a mondás a szobán, pedig nem is volt valami nagy hangon elmondva. Egészen betöltötte a szobát, s még ki is hatolt az utczára, ahol az emberek meghallották és megállottak érczes zengésére.

A főbiró idegesen felkaczagott.

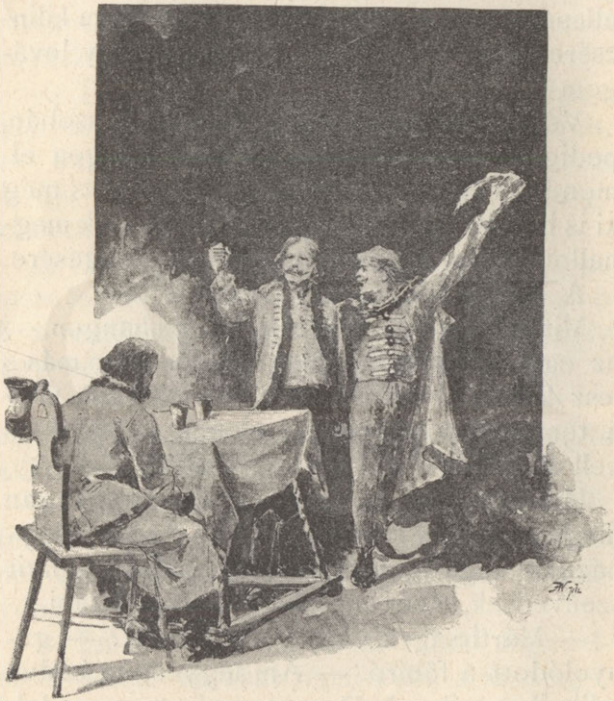
Mit ér vele? — kérdezte tompa hangon, — az egy levágott kar helyébe jön ezer más s lesz közte olyan is, mely nem elégszik meg a templom kilincseivel, hanem a fejünk is kell majd neki.

Hadd hulljon a porba az is, ha így van megírva a sors könyvében . . . de szentegyházunk jogait, amelyekért apáink annyit szenvedtek, nem engedem megcsorbítani.

— Mártirságra vágyik kigyelmed? — gúnyolódott a főbiró. — Ám legyen, ha kedve telik ilyesmiben! De azt csak meggondolhatná, hogy nem csupán kigyelmedről van itt szó, hanem az egész városról.

— Nem hívok magam mellé senkit sem.

segítségűl. Kigyelmed se jöjjön velem. Legyen az egész koczkázat az enyém.

A poéta lelke magasra szárnyalt e pillanatban. Oda állott a főkurátor mellé, mintha már harczolni kelle, s így szólt m eleg hangon:

— Én is kigyelmeddel tartok, főkurátor uram. Csak szegény kis czinege vagyok ugyan, szeretem az életet is, de még sem annyira, hogy félteném a bőrömet, mikor igazságos ügyről van szó.

Nem volt többé szó a templom kulcsáról. Busi András uram épen csak annyi ideig maradt még, a mennyit az illendőség megkivánt látogatások alkalmával. Mikor eltávozott, nem nyújtotta kezét sógorának; talán azért, mivel sejtette, hogy ez el sem fogadná.

Amint hazaért, rögtön hosszú levelet írt, gondosan lepecsételte azt és ráírta a címet: „Főtisztelendő és szentéletű Török Gyula uramnak, a jezsuita-rend tagjának Bécsben.“

Mikor készen volt az irással, sokáig nézte a címet és mélyen elgondolkozott. Arczán visszás érzelem küzdött s kétszer is olyan mozdulatot tett, mintha el akarná tépni az irást. De még sem tette. Egyszerre csak így szólt:

— Mentsük meg legalább veszett fejszének a nyelét!

IV. ZORKA.

Bujdosó Gergely nem ment el a főbiróval, hanem ott maradt Törő Pál házánál. Mert amint ő is távozni akart, a kurátor marasztotta:

— Szavam volna még kigyelmedhez, Bujdosó Gergely uram.

A poéta leült az asztalhoz és leste, mikor szólal meg ismét a háziur. De ez már, úgy látszott, újból megfeledkezett vendége jelenlétéről, mert nem folytatta a megkezdett beszélgetést, hanem nagy léptekkel sétált föl-alá a szobában, és arczán, valamint dom-

ború homlokán látni lehetett a gondolatok nagy munkáját. Bujdosó végre is megunta a ránézve nyomasztó és tétlen csendet. Az ezüstkapcsos biblia után nyúlt, mely akkori jó szokás szerint keze ügyében hevert egy állványon és lapozgatni kezdett a szent könyvben.

Egészen belemélyedt az olvasásba, annyira megkapta az a mély és igazi költészet, mely abban a könyvben évezredek óta le van téve. Megfeledkezett környezetéről, a lelki küzdelmekben föl s alá járkáló férfiúról, egészen átengedte magát a nagy varázsnak, melyet akkori időkben a vallás mindenkire kivétel nélkül gyakorolt.

A mai korban talán különösnek is fogják találni, hogy ez az anakreoni lelkületű poéta, akinek könnyelműség volt egész élete s aki az élvezetet imádta, annyira rajongó volt mégis hit és vallás dolgában, hogy föl is tudott magasztosulni a prófétai ihletig. Hisz a jelen században a sejtést, a költészetnek e legnemesebbik részét már egészen kitörölte a költők lelkéből a rideg, csapongást nem ismerő tudás. Nincs már hely a hit számára ott, ahol a logika fegyverével kergetik ki az emberből a vágyat egy ismeretlen jobb

hon után, és bebizonyítják, hogy a képzeletnek világában elkalandozni nem egyéb, mint renyhe, üres időfecsérlés. Az a poéta, aki az elvesztett paradicsomot megsiratta, még reményt táplált, hogy ujból feltalálja: de a mi költőink már nem is keresik, kutatták a módját, mert nem hisznek benne. Odajapadtak minden érzésükkel a száraz rögḧöz, s kihalt bensejükből az a vágy, mely az embert arra készti, hogy fölfelé tekintsen.

De abban az időben a „religio“ szó még olyan volt, mely fölkavarta, indulatba hozta és lángra gyújtotta az emberek szívét és lelkét. A vallásos láz, mely a középkor vége felé és az újkor elején az emberiséget gyötörte, utolsó vibrációiban a legerősebb volt. 30—40 évvel később már helyet adott a közönynek; de akkor még rombolt, pusztított és boldogított.

Egészen belemelegedett Bújdosó Gergely a szent sorok olvasásába és mintha édes álomból riasztanák föl, úgy megdöbbent, mikor hirtelen megszólalt egy kemény hang:

— Zorka!

A főkurátor ott állott a nyitott ajtúban és kiszólt a folyosóra gyámleányának. Arcza még sápadtabb volt mint rendesen és hom-

loka közepét ketté szelte egy erős ránczmélyedés.

A következő pillanatban belépett a szobába a szólított leány. Szakasztott az a Judit, akiről ép most olvasott a poéta a bibliában. Karcsú, deli alak, barnába hajló arczszín, éjsötét szemek, lágyan hullámzó fekete haj és erős akaratnak kifejezése a szájacska szegletében. Egyszerű házi ruhát viselt, de ez sem tudta leszedni róla a királynői méltóságot, mely minden mozdulatában kifejezésre jutott.

Megállott Törő Pál előtt és úgy nézett rá nagy fekete szemeivel, amint nem szokott leány az apjára, emberfia a jóltevőjére tekinteni. Ellenállás volt minden idege és előre megtagadása annak, amit ez a férfiu tőle követelni fog.

Bujdosónak eszébe jutott az a pletykaszó, amely hireszteli, hogy ez a két lény egymásba szeretett volna. „Ugyan, ki lehetett az a hülye, a ki ilyesmit komponált? — gondolta magában, — hisz ezek úgy néznek egymásra, mintha halálos ellenségek volnának . . . Akkor már inkább elhiszem, hogy Zorka a Gyulába szerelmes!“

De ebben a hitében sem hagyták meg sokáig. Törő Pál megszólította a leányt:

— Ülj le gyermekem, fogd kezedbe a tollat és irj!

— Kinek írjak, apám?

— Minek kérdezed? Hisz úgy is tudod!

— S te minek akarod, hogy neki írjak, mikor úgy is tudod, hogy ez az egyetlen

dolog, amiben nem engedelmeskedem neked soha . . , soha!

Szenvedélyes szilajság csengett a leány szavaiból, lángolt föl tekintetében és tágította nemes orrczimpáit. Alakja azonban szoborszerű merevségben állott most is azon a helyen, ahova a szobába jöttekor lépett; el nem mozdúlt onnan egy arasznyira sem.

— Hallgass meg leányom, — mondá szokatlan lágysággal a kurátor; — amit neked most mondani fogok, az olyan dolog, amit tőlem még nem hallott ember: könyörgés és segélykérés lesz benne.

A leány izgett-mozgott. Fájt neki ez a hang, jobban mint az előbbi parancsszó. Futó tekintetet vetett a némán ülő poétára, s ki volt benne fejezve a kérdés: „hát ez mit akar itt?“

Törő Pál megértette a kérdést s megadta rá a választ:

— Én akartam, hogy itt maradjon és tanúja legyen mai beszélgetésünknek. Kell nekem egy ember tanúsága, akinek szíve éppen a veszély idejében fölkereste az enyémet, önként fölkereste! Mert tudd meg Zorka Bujdosó Gergely velem akar tartani a nagy munkában, amelyet magamra vállaltam.

A leány odament Bujdosóhoz és hálásan ajkaihoz szorította jobbját, mielőtt a meglepett poéta ellenállásra gondolhatott volna.

— Mennyi ideje, hogy nem beszéltünk arról a dologról? — kérdé halkan a kurátor és hangja reszketett.

— Husvét első napján lesz épen két esztendeje, — válaszolt szemlesütve és elpirulva a leány.

— Most itt az ideje, hogy megtörjem a hallgatást. Ennek az embernek mindent meg kell tudnia, hogy megitélhesse cselekedeteimet és . . . tanácsot adhasson.

Bujdosó bámulva szökött fel helyéről:

— Én, tanácsot? kigyelmednek?

— Ugy-e csodálkozol fiam? — mondá szomorú mosolylyal a kurátor, — az aczélember nem bízik többé magában és megirígyli a pápistától azt a szerencsét, hogy meggyónhat valakinek. Nos hát én is föltárom lelkemet előtted, mert szeretlek téged Bujdosó Gergely. Ismerem bensődet és tudom mit rejteget szíved. Akarod-e megtudni, hogy mit rejteget az enyém.

— Ha... kigyelmed is úgy akarja...

— Talán meg fog könnyebbülni lelkemnek terhe!... Halljad hát: Fiam nem azért

ment el hazulról, nem azért csatlakozott ellenségeimhez, s a mi még keservesebb rám

nézve: hazám és vallásom üldözőihez, mintha én útját állottam volna szíve szenvedélyes vonzalmának.., Ugy e, így hiszik és beszélik az emberek?

— Igy.

— Szó sem igaz belőle! Az első perctől kezdve, amint láttam, hogy fiam szereti ezt a leányt, bensőmben megadtam nekik áldásomat. Vártam, mikor jönnek hozzám, hogy ezt kikérjék. De nem jöttek. És Gyula napról napra zordonabb lett, kerülte az embereket, de került engem is: apját és legjobb barátját! Mi lehet ennek az oka? kérdeztem magamban — de nem tudtam sehogy sem rájönni...

— Igazán, mi lehetett az oka? — kérdé gépiesen a poéta.

Inkább saját magához intézte ezt a kérdést, mint a jelenlevőkhöz.

— Megtudtam végre. Eljött hozzám egy napon fiam és lesütött tekintettel állott elémbe azzal a kérdéssel, hogy engedjem hazulról távozni, mert ő itt nagyon boldogtalan. Megdöbbentett bús szava és atyai gyöngédséggel marasztaltam. Hallgatott egy ideig, de egyszerre szikrázó tekintetet vetett rám és

mint a mérgezett nyil pattant el ajkairól az a mondás, hogy nem akarja utamat elállni.

— Az én utamat? — kérdeztem bámulva, — fiú, mit jelentsen ez?

— Azt jelenti, — válaszolt ő lesütött tekintettel, — hogy mikor apa és fiú egy és ugyanazért a kincsért versenyeznek, a kötelesség úgy parancsolja, hogy a fiú félre álljon.

A vér fejembe szállt e szavak hallatára. Kínos sejtelem támadta meg szívemet, amelyben azonban volt valami . . . mámorító és boldogító is. Alig tudtam megkérdezni:

— Miféle kincsről beszélsz?

— Zorkáról, — válaszolt ő fanyar mosolylyal.

Ha a villám csapott volna elémbe, nem ijedek meg annyira. Hogyan tudott ez a fiú a szívem mélyébe látni, holott én olyan jól rejtegettem azt, amit balvégzetem beléje plántált?

. . . A némán álló leány üdvteljes mosolylyal tekintett föl e vallomásra. Aztán ő kezdett beszélni.

— Ugy volt valóban. Törő Pál uram beszólított szobájába és fia jelenlétében megkérdezett, miért nem akarok Gyula felesége

lenni? Hát nem szeretem? „Szeretem mint testvéremet, de nem másként: nem úgy, ahogy a jövendőbelijét szeretnie kell egy leánynak.“ „Mit tudsz te még erről az érzésről?“ kérdé tőlem haragosan Törő uram. Ekkor kitört belőlem is a harag: „Még kigyelmed kérdezi? Hisz kigyelmed tanított rá, hogyan kell azt a férfiút szeretni, akié egész lényünk? Miért volt olyan jó és nemes? miért magaslik ki annyira a többi férfiú közül?...“

— Tovább! tovább! — sürgette Bujdosó, akit egész lelkében megkapott ez a jelenet. S most megint a kurátor vette föl az elbeszélés fonalát:

— A fiam arcza eltorzúlt e szavak hallatára, keserű kaczagás tört ki belőle s mind az a rosszaság, amire az embert a féltékenység és az irígység tanítja. — „Hát nincs igazam, — mondá — hogy világgá akarok menni?“ „Nincs! — válaszoltam szeliden, — mert ez mind gyermekbeszéd. Ebbe nekem is van még beleszólásom. Zorka a feleséged lesz, bizd csak rám!“

S ekkor megtörtént az, a mit sohasem tartottam volna lehetségesnek. A leány odarohant a falhoz és lekapta róla vadászfegy-

veremet. A csövét homlokának illesztette, a ravaszával játszott keze és megesküdött reszkető ajakkal, hogy soha sem enged a kényszernek, inkább megöli magát.

Én nem őt néztem e pillanatban, hanem fiamat. Istenem, mivel érdemeltem ezt a kegyetlen megpróbáltatást? . . . Van-e sujtóbb érzés annál, mint mikor az apa arra a fölfedezésre jut, hogy gyermeke méltatlan arra a meleg érzésre, melylyel iránta viseltetett? Az a fiú gonoszul mosolygott e perczben és leolvastam arczáról ezt a szót: „Komédia!“ Önzésében nem hitt annak a föllendülésnek, melyet e gyermekben vett az érzés. S még tán kivánta is, hogy teljesítse azt, amivel fenyegetődzik.

Erőt vett rajtam is a harag, az apa haragja méltatlan rossz gyermekével szemben. Az ajtóra mutattam és rákiáltottam:

— Távozzál!

— Megyek, — mondá ő ugyanazzal a hideg mosolygással, — s nem is jövök többé vissza. Mert mit keresnék ott, ahol ő az urnő?

Elment. S én nem átkoztam meg, pedig mindennap jött róla olyan hir, mely szinte csábított, hogy megátkozzam azt a perczet,

melyben anyja számomra szülte. Elment legnagyobb ellenségemhez, a jezsoviták kiküldöttjéhez és vele lépett szövetségre, ellenem, szülővárosa és hazája ellen. Később annak a rendnek tagja is lett; tőle eredt a sok gyanusítás, melyet ellenem szórtak...

— Az egész idő alatt pedig csupán kétszer beszélt velem Törő uram, — mondá halkan Zorka. — Kétszer kért és könyörgött előttem, hogy adjam neki vissza fiát. Ugy tudott parancsolni a saját szivének, hogy gonosznak és hálátlannak mondott, mivel nem engedelmeskedtem . . . Pedig tudom, hogy a legnagyobb sebet akkor ejtettem volna szívén, ha megcselekszem azt, amit követel... De nem teszem, azért sem teszem!

Diadalmas ujjongás volt a leány minden szava. A szerelem bűbája festette pirosra arcát, a mindenható, magát elleplezni nem tudó szerelem reszkettette meg délczeg alakját. Aztán folytatta:

— S miért is tenném? Ki parancsol a szívnek, amely rajongva szeret? Hát nem ő volt az, aki a hóhér kezétől kivégezett lázadónak gyermekét fölszedte az országúton és fölnevelte szeretettel és gyöngédséggel, mintha saját vére volna? Nem ő

volt az, aki minden szépre és jóra tanított? Szeretem és imádom, mint a jót, a szépet, mint Istenemet.

. . . Szegény poéta, olyan melege lett e mámorító szavak hallatára! Ha irígység hozzáfért volna egyszerű lelkéhez, mint irígyelte volna az aczél-embert.

— Valóban, én sem tudom felfogni, miért kínozza önmagát, főkurátor uram? — mondá pillanatnyi szünet mulva, — hisz az egész dolog olyan világos, hogy . . .

— Várj sorodra, fiam, — szakította őt félbe Törő Pál, — addig ne itélj, míg nem tudsz mindent. Hisz én is húsból, vérből való vagyok, ámbátor „aczél embernek“ csúfolnak, s nem állottam volna ellen a csábnak, melyet a sors utamba hozott, ha nem lát tovább tekintetem . . . Az én fiam, az a bizonyos egyszarvú, melyet a szentirás emleget: amely rombol és pusztít és a saját vére ellen tör. Mióta Bécsben van, ujból kikezdenek minket. A vallás az ürügy, a melybe belekapaszkodnak, de valóságban nemzetiségünk szálka az ő szemükben . . , „Szegedinácz Perót is ellenünk uszították, hogy megtörjenek és kiirtsák szívünkből az elenyészhetetlen érzést, mely nem

engedi, hogy szolganéppé aljasuljunk. De akkor nem vált be az eszköz: szegény Peró maga is rajongó volt. Szerbország visszaállításáról álmodott, s ezért dobták oda a hóhérnak martalékul. Most azonban ügyesebb eszközre tettek szert — fiamban. A magyart csakis a magyar tudja megtörni: példa erre Pázmány Péter. Hanem míg ennek szivében a nemes hév uralkodott és csak más uton vélte föllelni a boldogulást népe számára, az én fiam szivében nincs egyébb egy tomboló szenvedélynél, a meghiúsult szerelem érzésénél. S én ezt akarnám kivenni belőle.

— Mivel?

— Azzal, hogy boldoggá teszem, Lemondok én a magam üdvéről, mondjon le róla ez a leány is. Áldozzuk föl magunkat a nemzet jóléteért . . . Azért akarom, hogy irjon Zorka Gyulának levelet. Ha ő hívja, el fog jönni, s el van hárítva a veszély.

Pillanatnyi csend állott be, Bujdosó Gergely odament az ablakhoz és kinézett rajta. Előtte feküdt az udvar virágos díszében. Fölnézett az égre és ez visszamosolygott rá kéklő ragyogással, mintha nem is létez-

nék alatta szenvedélyek harcza és elkeseredett küzdelem apa és fia közt.

— Azt akarod tudni, hogy mi a véleményem ebben a dologban? — kérdé lágy hangon.

— Azt. Megmondom neked miért: előbb tudtam már a templom kulcsának dolgát, semmint Busi András értesült róla. Fiam írta meg. Ő pontosan tudósít mindenről, amit gonoszban tervez ellenünk. S többet is írt annál, mint amit ti eddig tudtok!... Ekkor szívem nagy keservében ahhoz a

könyvhöz fordultam, mely minden bajban és viszontagságban vigasztalóm és tanácsadóm volt. Elolvastam Ábrahám megpróbáltatásának történetét, aki fiát föl akarta áldozni az Úr parancsára, s visszariadtam ettől a képtől ... Nem, én nem akarnék hasonló megpróbáltatáson keresztül menni! S amíg az Úr szine előtt megalázkodva, sírva könyörögtem igazi belátásért, mintha egy benső hang azt mondta volna nekem: «Eljön még ma az a férfiú, aki megmutatja neked az ösvényt, melyen haladnod kell. Hallgass csak szavára!» S ez a férfiú csakis te lehetsz, Bujdosó Gergely. A te kezed is a szentirás után nyúlt, amint egy pillanatig magadra maradtál. S azért félreteszem erre az órára a saját akaratomat, s elfogadom azt, amit te parancsolsz, te rendelsz, te akarsz, akit az Úr küldött hozzám.

— Nos, hát én elfogadom ezt a nagy felelősséggel járó hivatalt, — mondá Bujdosó Gergely, s ujból felülkerekedett benne a könnyed poétai természet . . . Tudod-e, kik az én tanácsadóim? A virág, a kéklő ég és a napsugár. Megkérdeztem őket és sorban feleletet adtak. Tudod-e mit mondott a virág? Azt, hogy szeress! Tudod-e, mit mon-

dott az ég, mely felé szállnak beteljesíthetlen vágyaink? Azt mondta: ember vagy, hát szeress! És a napsugár még ráduplázott, mondván: «Ez a leány neked adta szívét, fogadd el bátran. Aczélember lágyulj meg és tanuld el a szerelem édes nyelvét.»

Zorka odaborult a költő elé és megcsókolta ruhája szegletét. Bujdosó Gergely fölemelte őt a földről és odatette Törő Pál szívére. A kurátor megcsókolta a leány homlokát, és nem mondott egyebet, csak ennyit:

— Husvét első napján tartjuk meg az esküvőt.

V. FÁJERSTÁJN MÓZES.

Az ajtót megkopogtatták. A főkurátor föleszmélt és szelid kézmozdulattal tolta el magától a leányt s ez pirulva menekült a másik szobába. Bujdosó Gergely, kinek legelőször jött meg ismét a hangja, kiszólt:

— Szabad!

Föltárult az ajtó és belépett egy öreg ember. Azaz hogy csak hófehér haja és galambősz szakálla mutatták, hogy régen túl van már az élet delelőjén; mert máskülönben

W&F

olyan erőteljes volt a magatartása és ruganyos minden mozdulata, hogy ifjaké sem lehet annál különb. Viselete sajátságos vegyüléke a magyarnak és — a zsidónak. Hosszú, kaftánszerü kabátja alatt zsinóros nadrág és sarkantyús csizma volt látható; prémes sapkája alól kitódultak a csigaalakú tincsek, de szakálla rövidre volt nyírva és hófehér bajusza délczegen kunkorodott fölfelé.

Bujdosó Gergelynek feltűnt, hogy a főkurátor mily nyájasan és csaknem mély tisztelettel fogadja az érkezőt. De csakhamar megváltozott az ő magaviselete is (a poétában megvolt korának minden előitélete a zsidók iránt), mikor Törő Pál halk hangon bemutatta neki vendégét:

— Rákóczy Ferencz zsidaja!

— Az öreg Fájerstájn Mózes? — kérdé élénken a poéta.

— Az!

Bujdosó Gergely melegen megszorította az öreg ember kezét és olyan tekintettel nézte, mint a műértő valami régi és nevezetes ritkaságot szokott megtekinteni. Az öreg Fájerstájn pedig derült arczkifejezéssel viszonozta a kézszorítást, aztán Bujdosóra mutatott és így szólt:

— Épen ilyen idős voltam én is, mikor először kerültem az én kegyelmes uramnak, II. Rákóczy Ferencz fejedelemnek színe elé. Az én tekintetemben is ragyogott az ifjúság tüze, az én lelkem is ujjongott, mivel feszítette a tettvágy. A fejedelem megszólított: »Mi a neved?« »Mózes, az Izákhár fia« — válaszoltam mélyen meghajolva. »De hát a családi neved?« »A zsidónak nincs családi neve.* Az ő családja egész Izráel.« »Mondják, hogy jártas volnál a puskacsinálás mesterségében?« »Értek valamiképen hozzá, kegyelmes uram. Apám Schweidniczban töltötte ifjúságát, ahol a legjobb tűzköveket csinálják a kovás puskához és ott sajátította el a készítés titkát. Nekem hagyta örökségbe.« »S hajlandó volnál ezt a titkot az én érdekemben kiaknázni?« kérdezte a fejedelem. »Nemcsak ezt, hanem minden tudományomat! Tudok én lőport gyártani, értek az aknakészítéshez is: mind fölajánlom neked ezt a tudományt!« »S mit kérsz érte jutalom fejében? Mert tudom, hogy ti zsidók nem szeretitek az ingyen-munkát.« »Va-

* A magyarhoni zsidók csakis II. József alatt vettek föl parancsra vezetékneveket; még pedig rendeletre többnyire német hangzásuakat.

lóban igazad van, kegyelmes uram, mi nem szeretjük az ingyenmunkát! Én is nagy dolgot kérek tőled jutalom fejében, de csak majd, ha úgy találod, hogy szolgálataim megérdemlik azt a díjat.« »Miféle díjat?« »Ha kiszabadítottad az egész országot a rabságból, gondolj Izráelra is, és engedd meg, hogy a zsidó ember legyen a te országodban.« »S magadnak mit kérsz?« »Külön semmit. Egész Izráel egyetlen család, s amit neki adtál, abból kijut nékem is a részem.«

— Hát a »Fájerstájn« név? — kérdezte mosolyogva Bujdosó Gergely.

— Ezt már nem a fejedelemtől kaptam, hanem a némettől. Megtudta ugyanis a gonosz lelke, hogy én látom el a fejedelem muskétásait kovákkal és erre kibocsátott ellenem egy körözvényt, amelyben az volt mondva, »So zu Stande gebracht wird der Jude, welcher die Feuersteine macht, erhält Derjenige 100 Dukaten, welcher ihn zu Stande bringt.« (Ha elfogatik a zsidó, aki a tűzköveket csinálja, száz aranyat kap az, aki elfogta.) Igy ragadt rám a Fájerstájn név.

— De azt nem mondtad el öreg, — szólott most nyájas hangon a főkurátor, —

hogy miként viselkedtél akkor, midőn Heiszler tábornok elfogott és erőszakkal kényszeríteni akart, hogy eláruld neki a kovacsinálás titkát.

— Nem igazi dalos madár az, aki a saját dicséretét zengi, — válaszolt mosolyogva az öreg Fájerstájn. — Igy mondja már Salamon, a bölcs király, példabeszédeiben, s ne kívánják tőlem, hogy semmibe se vegyem az ő tanácsát.

— Elmondom hát én! Heiszler előbb igéretekkel próbált a lelkére hatni. De Mózes úgy tett, mintha süket volna, mint a tapló. Akármit mondott is neki a német generális, ő folyton azt kérdezte: »Was sagt er?« Erre Heiszler puskát hozatott és jelekkel próbálta neki megmagyarázni, hogy mit kíván tőle. Mózes pedig eltolta a feléje nyújtott puskát és szerénykedve azt mondta: »Kérem én nem tudok fuvolázni.« Dühös lett a tábornok, beszólította az ezrednek két legerősebb tüdejü trombitását. Az egyik jobb felől fújta Mózes fülébe, a másik balfelől. Végre, miután már negyedóráig harsogott a trombita, Mózes a legártatlanabb arczczal megkérdezte, hogy mikor kezdődik végre a konczert? A tábornok biborpiros lett dühé-

ben és guzsba kötöztette Fájerstájnt. Kiállíttatta a napra, olyan rekkenő hőségben, amelyben a kő is majdnem megolvadt; nem engedte, hogy vizet adjanak neki szomja enyhítésére, hanem megkínálta fűszeres és szomjúságot gerjesztő ételekkel. Mikor már azt hitte, hogy megpuhult, ujra vallatóra fogta; hanem Mózes csupán ennyit mondott: »Ha elmondanám amit tudok, a gyehennák tüze égetné lelkemet. Akkor mégis csak inkább a testemet szánom oda a generális úr haragjának.«

Az öreg Fájerstájn nyugtalanul izgett-mozgott székén, mintha bántaná ez a sok dicséret.

— Nem ez volt életemnek a legkeservesebb percze, — mondá eltünődve, — hanem az a másik, melyet az én jó fejedelmemnek köszönhettem.

— Hogyan? talán hálátlan volt hozzád Rákóczy? — kérdezte meglepetve Bujdosó Gergely.

— Hálátlan, ő?! Ezt az erényt (mert a politikában nagy erény a hálátlanság) soha sem gyakorolta Rákóczy Ferencz. Hisz ép az volt az egyetlen hibája, hogy csupa hálából és jóindulatból nagyon is sokat adott

Bercsényiék és Károlyiék szavára. Hanem olyan buzgó volt vallásában, hogy mindenképen engem is szeretett volna megtéríteni. S nem restelte a fáradságot, hogy saját mézédes ajkairól csöppentette rám a malasztot. »Tedd meg az én kedvemért, Mózes, — szokta mondani, — s térj át az egyedül üdvözítö vallásra?« »Ha megtenném, kegyelmes uram, bizhatnál-e még hűségemben? Aki Istenét elhagyja fejedelme kérésére, nem fogja-e a fejedelmet is elhagyni másnak igéretére?« Ekkor megneheztelt rám és azt mondta: »Menj! a te hűséged is olyan, mint a többieké, csak szavakban nyilvánul és nem tettekben. Ha a franczia király, aki a »legkeresztényebb fejedelem« czímét viseli, és a pápa, aki a kereszténység feje, megtudják, hogy zsidó bizalmas emberem, meg fognak neheztelni.“ Nagyon fájt a szemrehányása, de vallást az ember nem cserélhet olyan könnyen, mint öltözetet s azért így szóltam: »Az az öreg ember Rómában minek köszöni sajátképen földi hatalmát? Nem-e annak, hogy kétezer éves hagyomány szól mellette? Nos hát, Izráelnek nincs ugyan földi hatalma, üldözött vadként bujdosik a földi életen keresztül, de van egy földi

kincse: négyezer éves hagyománya. Épen kétszer annyi idős, mint a tietek. Miért kívánjátok hát, hogy önmagát megfoszsza egyetlen kincsétől?« Magam is megdöbbentem szavaim vakmerősége fölött, mikor azokat már kimondottam, a fejedelem is komolyan nézett maga elé, de e naptól fogva nem érintette többé ezt a kérdést. Ép olyan kegyes volt hozzám, mint ezelőtt.

— Igaz, mi kergetett ki fészkedből? — tudakozódott a főkurátor, aki Fájerstájn-nal nagyon bizalmas viszonyban volt és rég tegezték egymást.

— Egy különös eset, mely egészen a régi időre, a Caraffáék és Lobkowiczék korára emlékeztet, mikor a hóhér bohócz volt egyszersmind és az osztrák generális urak mulatására akasztott és torturázott . . . Tudod, hogy nem merek már kimozdulni othonomból, mert mindjárt gyanút kelt, ha az öreg Fájerstájn, a „viharmadár" fészkéből kirepül. De ez az eset olyan, hogy magam sem nézhetem tovább és elhatároztam, hogy miatta elmegyek Bécsbe.

— Bécsbe? Azt mondtad, hogy Bécsbe? — kiáltott bámulatában kerekre nyitott szemekkel a főkurátor.

— Oda. Egyenesen az oroszlánbarlangba. Hadd tépjen szét a királyi vad, ha vén csontjaim ropogását hallani jól esik neki. De előbb szavamat hallja!

— Mi történt, a mi annyira kihozott a sodrodból? — kérdezte a kurátor.

— Az én kis falum ott fekszik a Hargita mentén. Csendes fészek, melynek lakossága

javarészben olyan pásztoremberekből áll, akik a politikával soha sem foglalkoztak. Nem voltak kuruczok, de labanczok sem, hanem jámborul mívelték a földet és dicsérték az Istent jó és rossz évben egyaránt. Csak vallás dolgában voltak makacskodók és készek arra, hogy hitükért akár mártiriumot is szenvedjenek.

— Miféle vallásuak?

— Szombatosok . . . Nem mondhatnám, hogy azért szeretem őket, mivel mimelik az én vallásomat és félig-meddig torzképet csinálnak belőle, de őszintén elismerem, hogy szorgalmasabb és jámborabb népet nem láttam egyhamar. Én, aki ötven évig háborús világban éltem, azt hittem, hogy el sem birom többé a csendes falusi magányt. De ők megkedveltették velem. El is felejtettem már, hogy valaha Rákóczy puskakészítője voltam, hogy ezért nehéz rabságban sínylődtem és ugy miveltem a földecskémet, melyet bérben birtam, mintha örök életemben ez lett volna egyetlen foglalkozásom. Hanem már most ennek is vége . . .

— Mi történt?

— Az, hogy egy napon egy század katonát osztottak szét a három faluban, melyet szombatosok laknak. Elég baj volt már ez is, mert a rakonczátlan hadfiak sok bajt okoztak a jámbor népnek. De ez még hagyján! Hanem velük jött egy regemenczpáter . . .

Itt Törő Pál és Bujdosó Gergely hirtelen összenéztek. Sejtették már, hogy mi következik ezután.

— Az az ember, akinek föladata lett volna

a béke és szeretet malasztját hirdetni, a viszályt és a gyűlöletet hozta magával. Pokolt csinált az édenből; még pedig olyan rövid idő alatt, hogy a paradicsomi romlást okozó kigyó iskolába járhatott volna hozzá.

— Nem Gurszki Theophil volt a neve? — kérdezte Bujdosó.

— De az... Honnan ismeri?

— Akadt vele dolgom, — válaszolt fanyarul a poéta. — Hej sokat szenvedtem miatta katona koromban! tudom azt is, hogy sehol sem marad meg sokáig, hanem amint elvégezte gonosz munkáját egy helyen, rögtön máshová megy, hogy ott is pusztítson ... Beszélje csak tovább.

— Gurszki uram egy napon összehivatta a falu összes lakosságát a főpiaczra, azon ürügy alatt, hogy valami királyi rendeletet fog felolvasni. Mikor valamennyien együtt voltunk, férfiak és nők, gyermekek és aggok, szombatosok és más vallásúak, körülállotta katonaság a tér négy oldalát és nem engedett senkit sem elmenni. Ekkor Gurszki felállott egy szószékre és felolvasott egy rendeletet, mely szerint valamennyi jelenlevőnek meghagyatik, hogy rögtön s minden habozás nélkül azonnal keresztelkedjenek ki.

A jámbor nép elhitte, hogy az a pecsét, amely az íráson van, a királynő pecsétje, de én fölismertem, hogy az nem egyéb egy régi rézasper lenyomatánál. Meg is mondtam ezt a páternek, mire ő kijelentette, hogy már most csak azért is — duplán fog engem megkeresztelni.

— Hallatlan! — tört ki a méltatlankodás Törő Pálból.

— Hátra van még a gonoszabbik része, — folytatta Fájerstájn. — Az erőszak után jött az istenkáromlás, a vallásnak, a saját vallásuknak kigúnyolása. Mi el voltunk szánva, hogy nem hagyjuk magunkat megkereszteltetni és halálig ellenállunk; de ekkor megnyilyt a katonakordon az egyik oldalon: négy katona betolta a falu vízi puskáját . . .

Gurszki pokoli gúnynyal felénk kiálltott: »Akár akarjátok, akár nem, meg foglak benneteket keresztelni. Ez a vízi puska szentelt vízzel van megtöltve. Rajta hát legények.« S a következő pillanatban vastag sugarakban lövelt felénk a víz, úgy hogy bőrig átáztunk.

Bujdosó Gergely nem tudott megállani egy helyen. Ugy kaczagott ezen a pokoli ötleten, hogy könyei folytak. De rögtön elkomolyodott, amint az öreg Fájerstájn bánatos tekintetével találkozott.

— Bocsánat! — hebegett! — de meg kell vallani, hogy ennek a Gurszkinak eredeti ötletei vannak.

— Ne mentegesse magát, — válaszolt az öreg, — hisz én is kaczagtam akkor, de kínomban és elkeseredésemben. Nem az bántott, hogy zsidó létemre megkereszteltek, mert hisz komolyba sem vehettem ezt az aktust, miután erőszakkal vitték rajtam végbe, s én jól tudom, hogy a katholikus vallás sem tekinti az erőszakos megtérítést kötelezőnek. Hanem hogy ilyesmi embereken megeshetik! . . . S mikor már jól át voltunk ázva, két katonának oda súgott valamit a páter. Ezek megfogtak, oda czipeltek a

szószék elé és rám öntötték, ami még maradék volt a hordóban. Igy váltotta be Gurszki uram a dupla megkeresztelésről tett igéretét.

A főkurátor nem szólt semmit az egész elbeszélés alatt, hanem ökölbe szorított kézzel állott egy helyben. Az öreg zsidó pedig folytatta:

— Azt hittük, hogy ezzel vége lesz a dolognak, de a jövő vasárnap felhajtottak minket a laktanya udvarára, ahol rögtönözött kápolna volt felállítva deszkákból. A gyóntató székben a páter ült, és egyenkint szólítgatta a falu népét a gyónáshoz. Aki nem ment azonnal, azt addig verték agybafőbe puskatussal és kardmarkolattal, míg engedelmeskedett.

— S nem találkozott senki, aki ennek az állapotnak véget mert volna vetni? — kérdezte Bujdosó Gergely.

— Dehogy nem! Ez a békeszerető nép úgy ki volt cserélve, hogy vért akart látni. Engem kinált meg a vezérséggel. Meg fogja rohanni a katonaságot, megöli a pátert, s azután fölvonul a hegyek közé, ahol még akad hely, hova nem követheti a zsarnokság. A legdühösebb volt az a néhány katholikus, aki a faluban lakott. Mert őket is

megkeresztelte a páter. Ők biztattak legjobban, hogy fogadjam el a vezérséget . . . Megvallom, egy pillanatig én is helyeseltem ezt a szándékot, de aztán . . .

— Aztán?

— Eszembe jutott, hogy amit Rákóczy Ferencz nem tudott elvégezni fényes seregekkel, hogyan tudná megtenni ez a szegény nép? Hej! ha ő még élne. Kétszer sem

mondom, hogy nem csináltam volna arrafelé egy kis kurucz világot . . . A véletlen úgy akarta, hogy még aznap kilestem egy beszélgetést a páter és a kapitány közt, aki a katonákról rendelkezett. Ez a beszélgetés az oka, hogy Bécsbe megyek.

— Miről szólt?

— A kapitány azt mondta a páternek: »De már most elég legyen a tréfából! Nem szeretném, ha eljutna a hire Bécsbe, mert a

királynő még a vallás kigúnyolását is találná benne meglátni, s akkor sutba dobhatom porte-épéemat, ha már előbb csúfosan el nem veszik tőlem!« Mire Gurszki így válaszolt: »Kitől hallaná meg? Ez a falu két hónapi járásra van Bécstől. A legénység csupa oláhok, akik soha sem jutnak odáig, hogy a mi felséges asszonyunk tekintete rajtuk megpihenjen. Te nem fogod elárulni, én sem. Aztán az a száz arany sem megvetendő, a melyet még ma kapsz tőlem ... Tovább nem hallgatóztam, de rögtön megérlelődött lelkemben az az elhatározás, hogy fölmegyek Bécsbe, leborulok a fölséges asszony szine elé, s elmondom neki amit hallottam és tapasztaltam.

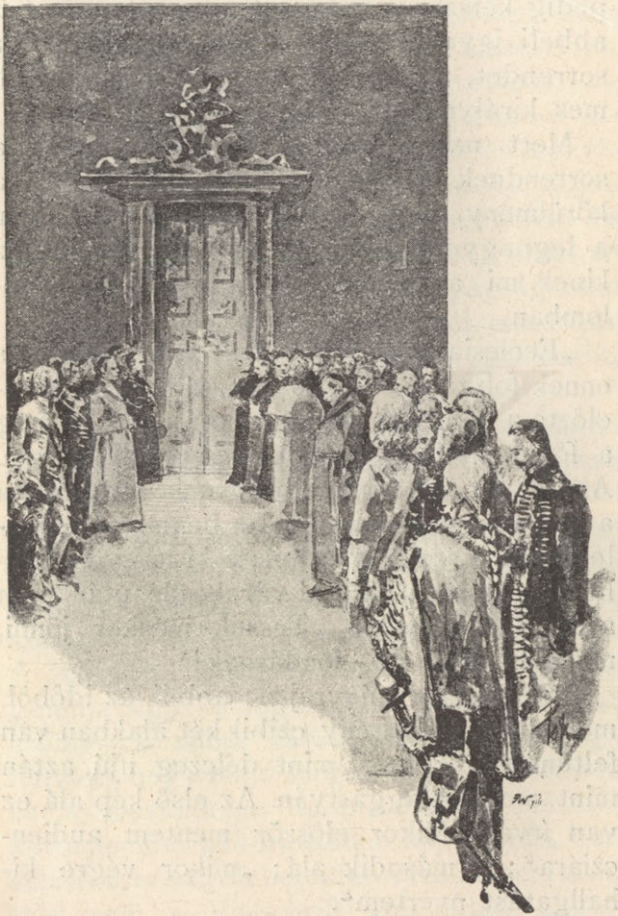
— S azt hiszed, hogy foganatja lesz?

— Remélem! asszony, tehát szíve van, királynő, tehát nem tűrheti alattvalóinak megaláztatását és végre vallásos, tehát nem fogja elnézni, hogy abból, ami legszentebb előtte, ily rút játékot űzzenek ... S ha mégis tévedtem volna, akkor is ráérünk még arra, hogy leszámoljunk Gurszki Theophil urammal.

VI. A SZÉP MÉSZÁROSNÉ.

A bécsi Burg főbejárata előtt nagy a „vakparádé“. Igy nevezte el a magyar katona találó humorral azt a pompázó, de alapjában véve semmitmondó díszfölvonulást, melyet minden héten legalább egyszer csináltattak vele, s a melytől csaknem jobban félt, mint egy igazi csatától. Mert a csatában megeshetik ugyan, hogy ellövik az embernek kezét-lábát, de mint a statisztika bizonyítja, legfölebb minden harminczadik katonát éri ez a baj. Hanem hogy a vakparádé előtt minden második legény megérzi a káplárpálczát, s nyomban utána minden ötödik bemarsiroz a dunkliba, az olyan bizonyos, mint az amen az imádság végén!

A díszfölvonulásra az adott alkalmat, hogy a felséges királynő lebetegedése után ma fogadott először ismét audienczián. Össze is sereglett a nagy fogadó teremben és az előszobában, nemkülönben a folyosókon, annyi kérelmező emberfia, hogy az ajtónállók már nem is győzték a későnérkezőket visszautasítani. A czeremóniás mesternek

pedig kétszer is lecsúszott a paróka a fejéről abbeli igyekezetében, hogy megállapítsa a sorrendet, a melyben az instálók a kegyelmes királynő elé járulnak.

Mert nagy fortélya vala ám ennek a sorrendnek is! Nem mindig döntött az a körülmény, hogy valaki előbb jött, hanem a legnagyobb pontossággal megvizsgálták, kinek mi az állása és rangja a társadalomban.

„Ecclesia praecedit“ volt az alapelv, s ennek folytán az utolsó kapzsáló barát megelőzte a herczegi vérből való főurat, de még a főpapnál is előbbre való volt az apácza. Aztán jött az udvari hierarchia értelmében a katonaság, ennek utána a beamter, s legeslegvégül a szegény czibil; a ki nagyon örülhetett, ha négy-öt órai várakozás után nem azt mondták neki: „Tessék máskor jönni, ma már vége az előadásnak!“

Láttam egy gúnyrajzot abból az időből, melyen egy szegény czibil két alakban van feltüntetve. Először mint délczeg ifjú, aztán mint megtört aggastyán. Az első kép alá ez van írva: „Mikor először mentem audiencziára“; a második alá: „mikor végre kihallgatást nyertem“.

A bájos királynő azonban asszony létére néha megengedte magának azt a szeszélyt, hogy fölforgatván az egész szertartásos rendet, végig ment a kérelmezők során és kikereste magának a legkopottabb és legkétségbeesettebb alakokat, hogy szóba álljon velük. Ezt a nagy sérelmet a czeremónia és az etikett szigorú rendje ellenében azonban csak akkor merte elkövetni, ha papság nem volt jelen. Mert Mária Teréziánál mindenek fölött dominált az elv, hogy ecclesia praecedit.

A fölépcső bejáratánál egy „faköpeny“ állott (így nevezik katonáéknál azt a feketesárgára mázolt kis faházacskát, melynek nem tudni, sajátképen mi a czélja? Mert hogy őrtálló katona ebben valaha oltalmat keresett volna zivataros időben, arra még nem volt eset!) A faköpeny mellett teljes szolgálati díszben egy katona sétált föl-alá. A hófehér Waffenrocknak minden egyes gombja úgy csillogott, mint maga a hajnali csillag; a nehéz facsákónak forgója úgy fénylett, hogy majd megvakult, a ki ránézett és a mesterséges czopf, melybe minden katonaember akkori időben haját fonta, Vorschrift szerint volt bepuderozva. Hanem azért már nem a Vorschrift volt hibás abban,

hogy puder nélkül is hófehér lett volna az a haj . . .

Manapság sem ritkaság a hadseregben a vén katona, de nem a legalsó rangfokozaton. A ki három évi szolgálat alatt nem viszi semmire, azt még akkor sem tartják meg, ha önként kinálkozik. Mária Terézia uralkodásának első éveiben azonban a vén közkatonáknak egy sajátságos faját ismerték: azt, a mely politikai vétség miatt örök időkre be volt sorozva. Az utolsó Rákóczy-mozgalomnak főszereplőit nem fejezték már le (annyi vér folyt, hogy a hóhérok is megunták végre), hanem csak elkobozták vagyonukat és megtették élethossziglan „Gemeiner"-nek. A hadseregből politikai javító-intézetet csináltak, s nem volt rá eset, hogy ez a szisztéma be nem vált volna.

Ilyen „Armee-Zuwachs" volt az a vén közlegény is, a ki föl-alá sétált a főlépcső bejárata előtt és szigorúan felügyelt arra, hogy szabályellenesen öltözött emberfia be ne jusson az audienciák termébe. Mert a fogadtatásnál erre is néztek. Boldog kor a mai, a mikor a fekete frakk mindenkit följogosít, hogy a király elé lépjen! Bezzeg másként volt ez a bájos királynő idejében. A „Klei-

dervorschrift für Audienzen und Empfänge“ 62 fokozatát állította fel a ruházatnak és ugyanannyi osztályba sorozta a hű alattvalókat, a kik a kegyes királynő magas színe elé akartak járulni. E tekintetben még a papság kedvéért sem tettek kivételt. S mivel a közönséges Gemeiner rendszerint nagyon is korlátolt fölfogású volt arra, hogy buksi fejében megtartsa a 62 paragrafust, rendesen olyan nagyobb intelligenciájú politikai „javítnokot“ állítottak a főbejárat mellé, akinek kisujjában volt már az egész Kleidervorschrift. Utóvégre ebben is nyilvánult valamicske elismerés a magasabb intelligenczia iránt!

Az öreg katona nem is nézte az arczokat, hanem előbb egy czédulára vetette tekintetét, a melyen a „Hofmarschall-Amt“ utasítása szerint ki volt írva, hogy hányadik kategóriába tartozik a kérelmező. Ezután gyors és átható tekintettel nézte végig a ruházatot s olyan nagy volt már gyakorlata, hogy egyetlen tekintet után is kimondhatta: „Passirt“; a mely esetben a kérelmező bemehetett; vagy pedig „Ist zu ergänzen“, a miből az audiencziára igyekező megtudta, hogy toilettején van még pótolni való.

Ép most haladt el előtte egy délczeg női alak, a kin úgy áll a díszmagyar, mintha egyenesen rászabta volna az ő testére, a ki először kitalálta. Nagyon el lehet foglalva a szép asszony gondolataival, mert egészen megfeledkezik arról, hogy czédula van kezében, melyre fölirták a Hofmarschallamt-

ban, hogy mely rangosztály illeti meg társadalmi állásánál fogva. Ki tudja, hol jár ép most az ő esze? Tán leszállt a szív mélyére, s ott keres szavakat, a melyekkel az asszonykirály lelkére akar hatni. Csak akkor rezzen össze, mikor a vén katona rákiált:

— Halt!

Elpirul és föltekint. Eszébe jut mulasztása és gépiesen nyújtja a czédulát a katona felé. De hirtelen reszketés fogja el, a czédula kiesik kezéből, tekintete odatapad az öreg katona arczára és ajkai kiáltásra nyílnak meg. Még erőt vesz magán, még uralkodik szívén, hogy ki ne törjön ujjongásba és csak kínos örömmel súgja:

— András! Édes, jó uram, csakugyan kigyelmedet látom?

A vén katona fölveti fejét, mint a hajdani csatamén, mikor talyigahúzó korában váratlanul megüti fülét a trombitaszó. Mereven néz ő is az asszonyra, szemei elhomályosulnak, reszket a két szája széle, mintha irtózatos erővel visszafojtana egy fölkiáltást, de ajkairól tompán hangzik:

— A czédulát!

— Édes jó uram, hát nem ismert rám kigyelmed? — könyörög az asszony, — én

vagyok hű hitestársa, Mészáros Éva, Mezőtúr városából, a hol kigyelmed tizenöt évvel ezelőtt szenátor volt!

Egyre tompábban hangzik újból:

— A czédulát!

Gépiesen lehajol az asszony, hogy fölvegye a papirt, de lába megcsúszik és elterül a földön. A vén katona nem mozdul meg, hogy fölemelje a félig aléltat, hanem azért súgva, hogy senki meg ne hallja, ezeket mondja:

— Édes, hívséges lelkem feleségem, rád ismertem, de nem szabad veled itt szóba állnom. Majd egy óra mulva, ha fölváltanak.

Többet nem mondhatott, mert már elősietett az ott lebzselő udvari tisztek egyike és talpra segítette a nőt. A vén katona úgy állott ott, mintha kőből volna egész alakja. Egyetlen arczizma sem rándult meg, minden tagja megmerevedett a szubordináczió békójában — de azért, ha parancsolt is testének, a lelkét nem verhette nyűgbe: homályosuló szeméből egy köny szabadult ki és végigcsorgott arczán.

A jelenet nem maradt észrevétlenül. Egy másik udvari tiszt is sietve jött le a lépcsőn s jelentette:

— Ő felsége a császár-királynő kérdezteti, hogy mi történt itt?

Mészárosné már magához tért ájulásszerű gyöngeségéből, melybe a váratlan találkozás ejtette rég nem látott férjével, s megadta a fölvilágosítást:

— Csekélység az egész. A hosszú utazás, a nagy izgalom, a váratlan öröm . . .

— Ő felsége a császár-királynő látni óhajtja önt, mielőtt elmegy az audienciák termébe, — jelentette tovább a tiszt.

— Hódolattal vetem magamat alá a legmagasabb parancsnak, — szólott Mészárosné, akinek lelkében felülkerekedett az öröm, hogy olyan gyorsan elérte vágyainak czélját. Mert hisz ép azért jött ide, hogy a bájos királynővel beszéljen és kegyelmet kérjen tőle férje számára. Ha egyszer szemben áll vele, asszszony az asszonynyal, hitves a hitvessel, anya az anyával, majd talál szavakat, hogy kicsalja a fejedelmi nő szivéből a kegyelem szikráját. Ezzel a tudattal eltelve, szólott a némán álló katonához biztató hangon:

— András, édes jó férjem, jó az Isten, remélj!

A vén katona még most sem emelte föl kezét, hogy letörülje a könyet, mely már ott

rezgett bajusza végén, hanem tekintete az beszélt. S megvolt benne a felelet:

— Ég küldöttjét látom: hogy ne remélnék hát?

A két udvari tiszt bámulva nézte ezt a megmagyarázhatlan jelenetet. Mi köze ennek a szép, gyönyörűséges asszonynak ehhez az őszbeborult katonához? Hanem udvarnál nem illik kíváncsinak lenni,

s azért szó nélkül elől mentek, megmutatván az utat Mészárosné Éva asszonynak, aki fontos egyéniség lett az ő szemükben, mióta a legfelségesebb asszony a sorrenden kívül látni óhajtotta.

Nagy dolog az az udvarnál, mikor sorrenden kívüli állapotba léptetnek elő valakit.

A főlépcsőtől balra volt egy kisebb bejárat, a melyen át a királynő legbensőbb cselédsége közlekedett. Egyenesen a toilette-terembe vezetett. Mária Terézia itt töltött naponta két órát bizalmas beszélgetésben szabónőjével, majdnem annyi időt szánván erre, mint az állami ügyekre. Mert nemcsak nagy királynő volt ő, hanem szép és férjébe szerelmes asszony is.

Épen a remek haját fésültette és a hosszú hófehér toilette-köpeny eltakarta egész alakját, csakis a bűbájos arczot engedvén látni. Két nagy és jóságtól sugárzó szeme, amely azonban adott körülmények közt lesujtó szigorral is tudott nézni, kíváncsian vizsgálta az előtte mélyen hajlongó Mészárosnét. Arról a helyről, a hol a királynő ült, be lehetett látni az egész udvart, a melyen a kérelmezők még egyre érkeztek; ki kocsin, ki hordszéken, ki gyalog, amint rangja előírta.

— Üljön le asszonyom, — mondá a királynő egy kis tabouret-re mutatva, mely közelében állott.

— Felséges asszonyom...

— Üljön le ha mondom. Nem a királynőfogadja most önt, hanem asszony az asszonyt. Abból is láthatja, hogy nem restelem beavatni toilettem titkaiba.

Jóságos mosolylyal mondta e szavakat Mária Terézia és Mészárosnénak meg is jött azonnal a bátorsága. Rögtön föltalálta magát s ezzel együtt meglelte az utat is a királynő szivéhez.

— Megengedi felséged, hogy megfésüljem ezt a remek haját? — kérdezte könyörgő hangon. — Hadd mondjam meg otthon, hogy nemcsak a legjobb királynőt láttam, de a legszebb asszonyt is kiszolgáltam.

Mária Terézia elpirult. A női hiúság erős gyökeret vert az ő szivében is.

— Elfogadom a bókot, — mondá, — jóllehet olyantól jön, aki maga is igényt tarthat erre a czímre; s talán több joggal.

Őszinte elismeréssel csüngött tekintete a magyar nő remek alakján. Valóban nem is lehetett szebbet képzelni, mint e két nőt egymás mellett.

— Fölséged tréfál, — mondá Mészárosné s már most ő pirult el. — Hogy is tarthatnék én e czímre igényt, aki már öreg asszony vagyok!

— Akkor hát föltalálta az örök ifjúság titkát! Mondja, mennyi idős?

— Negyvenöt éves lettem Péter és Pál napján.

— Lehetetlen! Azt hittem volna, hogy legfölebb harmincz éves.

— A mi családunkban mind ilyenek a nők. Édes anyám már felül van a hatvanon s még nincs egyetlen ősz hajszála.

A királynő fölkiáltott bámulatában. Egészen asszony volt e pillanatban: tetőtől talpig csupa kiváncsiság.

— Honnan veszi ezt a varázst?

— Igaza van felségednek, varázs az, mely nekünk megadja a hosszantartó ifjúságot. Egyik dédünk alirumnát vett feleségül . . . tudja, felség, mit jelent ez a szó?

— Hallottam róla. Igy nevezték a természet titkaiba beavatott és a gyógyerejű füveket ismerő asszonyokat . . . De beszélje tovább.

— Ez az alirumna egy szépség-vizet készített, melynek titkát ránk hagyta. Vele

élünk női ágon levők és neki köszönhetjük, hogy az idő nem fog ki rajtunk.

Mária Terézia küzdött magával. De hatalmasabb volt e pillanatban az asszony, mint a királynő. Csaknem félve tette föl a kérdést:

— S megtudhatnám én ennek titkát?

— Minden tudásunk fölségedé, ép úgy, mint életünk és vérünk. Hivassa elő felséged egyik udvari irnokát és rögtön tollba mondom neki a szer készítési módját.

— Ha titok, akkor maradjon csak közöttünk! — szólott a királynő, s hirtelen fölállva, oda ment iróasztalához — Majd én magam leírom.

Türelmetlenül, mint a gyermek, akinek új játékszert igértek, fogta a tollat és leste, mit mond majd Mészárosné. De ez még mindig habozott.

— Mondja hát! — sürgette a királynő.

— Ennek a titoknak nagy az ára, — szólott végre Mészárosné.

— Megadom!

— Egy embernek szabadsága...

— Akármit vétett, szabad e pillanattól. Hogy hivják és mit vétett?

— Neve Mészáros András, hajdan Mezőtúr városának szenátorja volt...

— Kigyelmednek férje?

— Az. Jelenleg pedig közkatona s ép most a főbejárat előtt áll őrségen.

— Tehát politikai vétkes? — mondá elboruló tekintettel a királynő s letette egy perczre a tollat.

Mészáros Évának elállott a lélegzete.

— Az! — mondá remegve.

A királynő föl-alá ment a szobában és küzdött magával.

— Felség! — könyörgött Mészárosné.

— Csak ezt ne cselekedte volna! — dünnyögött a királynő, — inkább meg tudnék neki minden egyebet bocsátani. Politikai vétkes... talán bizony Rákóczy híve?

A szép asszony nem felelt, hanem csak keszkenőjével törülte le omló könyeit. Ismét felülkerekedett az asszony a királynőben; megsajnálta a bánkódó hitvest s odamenvén hozzá, megölelte.

— Azért ne sírjon! Megbocsátok neki a maga kedvéért. De igérje meg, hogy ezentul szigorúan fogja! Nem engedi meg, hogy ujabb ribillióba keveredjék... Az előbb kinéztem az ablakon s láttam, amint megállt

a bejárat előtt őrködő katonánál... Mindjárt gondoltam, hogy valami különös ez az eset. De ha már kimondtam, be is váltom szavamat... Hogyan keveredett férje ebbe a nagy bűnbe?

— Hálás szíve vitte rá. Édes apja jószágigazgató volt II. Rákóczy Ferencznél.

— A nagy rebellisnél?

— Annál. Mikor fia, a fiatal József herczeg bejött az országba, levelet hozott az öreg herczegtől férjemnek. Ezt a levelet megtalálták később.

— S elitélték férjét?

— El. Pedig egyebet sem tett, minthogy elfogadta a levelet. Esküszöm, hogy magában a fölkelésben nem volt semmi része. Tizenöt éve, hogy e miatt özvegységre vagyok kárhoztatva.

— Szegény asszony! — mondá részvéttel a királynő, — magát büntették meg az igazi vétkes helyett.

— De az ő sorsa is elég ádáz volt. Mint délczeg férfiút láttam utoljára s mint aggal találkoztam ma vele ujból. Mit nem tettem, hogy kiszabadítsam, de hiába! Végre arra a gondolatra jutottam, hogy utolsó reményemet felséged jó szívébe vetem.

— S ebben nem csalódott! — válaszolt élénken Mária Terézia, — férje még ma szabad lesz. Nem a titok kedvéért, mely az örök ifjuságot biztosítja, Istenemre nem azért! Hanem mert 15 évig tudott hű maradni ahhoz, akinek szívét odaadta. Ezt a hűséget fogom megjutalmazni.

Gyorsan odament az asztalhoz és néhány sort vetett a papirra. Alákanyarította nevét: „Mária Terézia rex“ és átadta a papirt az örömében reszkető nőnek.

— Fogadja! — mondá — és siessen férjének megvinni a jó hirt ... De aztán jöjjön vissza! Mert a titkot mégis szeretném megtudni.

Az ajtóban egy gyorsfutárral találkozott Mészárosné. Poros és törődött volt a férfiú, mint aki nagy utat tett meg.

De meg sem állt, hogy megnézze, hanem futott le a lépcsőn, hogy elvigye az örömhírt a kiszabadult fogolynak.

Ki tudja, nem-e női ösztöne súgta neki meg, hogy jó lesz sietni! Talán ha megáll s bevárja, míg a királynő elolvassa a sürgönyt, a fogoly továbbra is fogoly maradt volna?

Az a gyorsfutár a mezőtúri eseménynek

hírét hozta, s mikor a királynő elolvasta tartalmát, biborpirosra festette a harag vonásait. Eltünt az asszony és egészen felülkerekedett a királynő.

— Eltörlöm ezt a várost a föld színéről! — mondá — szétszórom a hálátlan népet az egész országban!

... Estefelé Mészárosné egy kis levelet kapott. Tartalma csupán ennyi volt:

„Nem kivánom kigyelmedet többé látni. Utazzék haza s vigye magával férjét. De ne menjenek Mezőtúrba, mert lehet, hogy ott kő nem marad kövön.

Mária Terézia rex.

U. i. A csodaszer titkát írja meg levélben és küldje el ezzel a meghitt emberemmel.“

... Mészáros Éva pedig egyenesen Mezőtúr felé vette útját. Magyar nő volt, s nem vitte rá lelke, hogy elmeneküljön a vész elől, mely szülővárosát fenyegette.

VII. VÉRES NÁSZ.

Husvét napjára volt kitűzve Törő Pál uram esküvője Szegedinácz Peró leányával. Azóta, hogy eljegyezték egymást, Zorka nem lakott többé nevelőapja házában, hanem átköltözött a szomszédba, a főkurátornak egyik szegényebb sorsú rokonához. Minden este elment a boldog vőlegény „leánynézőbe“, mint azt a régi jó szokás előirta; ámbár jól tudta, hogy jövendőbelije ügyes a háztartásnak minden dolgában, s nem kellett erről előbb meggyőződést szereznie.

Az az aczélkemény ember ott ült órahosszant a leánynyal szemben és boldog elmerültségében hallgatta csevegését. Mintha kicserélték volna, olyan jókedvű lett, s még Busi András uramnak is előbb köszönt, ha az utczán találkozott vele. Pedig igazán nem szenvedhette, mint az aféle „tedd ide, tedd oda“ embert, aki mindig azt lesi, hogy honnan fúj a szél.

Mi neki most Busi András, mi az egész világ, mikor ez a két éjsötét szem rámosolyog és ez a felséges arcz elpirul láttára! Megifjodott húsz esztendővel, s versenyt

tudott kaczagni boldogságában a galambokkal, melyek az ő udvarából átröpültek a szomszédba, a hol az ő galambja epedve vár, míg hazaviszi a puha, meleg fészekbe.

... Néha ugyan, a boldogság közepett, mintha valamely kellemetlen érzés bántaná. Összeránczolta ilyenkor homlokát, s azt suttogta magában:

— Ő akarta így!

Fiára, Gyulára gondolt, a ki Zorkát szerette, de vad és féktelen indulatával elriasztotta magától a leányt. Hisz ő maga is úgy akarta, hogy a kettőből egy pár legyen, s tudott volna parancsolni szívének, hogy soha el ne árulja legbensőbb indulatát. De a leány, a nő finom ösztönével kitalálta, hogy ami Gyula szívében lakik, nem szelíd láng, a mely a házi tűzhelyen melegít, hanem egy pusztító minden megemésztő tűz, a mely halált és romlást okoz. Őt választotta s nem a fiát.

Azért még se kellett volna Gyulának azt megcselekednie, hogy átpártolt hitének és hazájának ellenségeihez. Hogy ha valaki vétett is ellene, nem a haza és nem a hit voltak a bűnösök . . .

Csakhamar azonban erőt vett magán és ismét vidám hangulatba csapott át. Nagyon

is igénybe volt véve mindenfelől, s nem ért rá a búsulásnak nekiadni magát — ha ugyan egyáltalában kenyere lett volna a búsulás! Be kellett rendeznie a házat a fiatal asszony

számára, hogy ifjúsága idegenül ne érezze magát ebben a kissé komor környezetben. Virágos kertet ültetett a nagy porta közepén, s mikor a mezőtúriak esténkint arra mentek, s a kerítésen áttekintve, meglátták, a mint a földön guggolt és egy-egy gyenge palántát helyezett el a jól megöntözött talajba, mosolyogva integettek egymásnak s mondogatták:

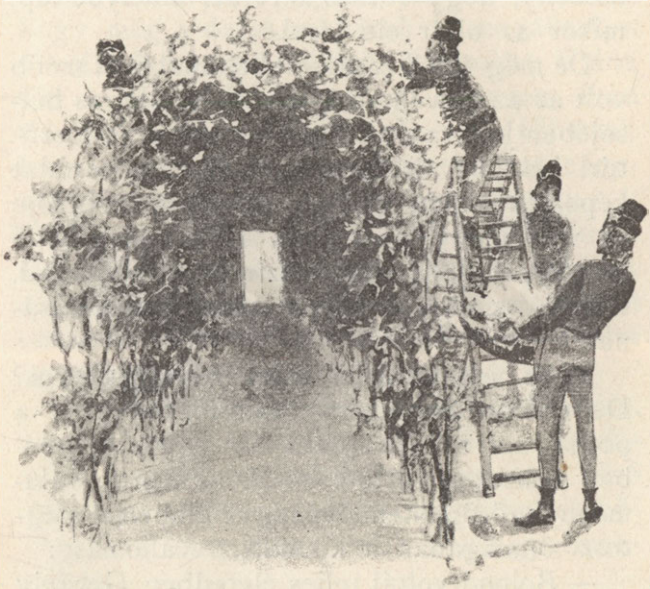
— Kivirul husvét táján főkurátor uram háza tája: rózsák közé jön a legszebb rózsa.

Az egész városban alig akadt irigye Törő Pál uramnak. Ha volt valaki, akit irigyeltek, úgy Zorka részesült ebben a kiváltságban; mert a mezőtúriak hite szerint Törő Pál uram olyan ember, hogy még báró-kisasszonynak se derogálna, ha hozzá menne feleségül.

Még Bujdosó Gergely is abbahagyta egy időre a kóborlást s Mezőtúr városát szemelte ki Parnasszusának a lakodalom utánig. Szokatlan munkára adta magát; nászköltemény t írt, amely tele volt görög hitregebeli hasonlatokkal és költői figurákkal. Nagyon nehezen ment, mert múzsája nem szokta meg a feszes úri járást, hanem aféle parasztleány volt, aki dalolt, mikor kedve

tartotta. Hanem Törő Pál urám kedvéért még úri dámát is csinált Bujdosó az ő vadoncz múzsájából.

Eljött végre a nagy nap. Már jókor reggel

talpon volt az egész város és ünnepi díszbe öltözött. A jó mezőtúriak kapva kaptak az alkalmon, hogy kimutassák az aczélembernek azt a nagy ragaszkodást, melyet iránta éreztek. Előtte való éjjel munkához látott

az egész ifjúság és eleven virágokból lugast készített, mely a menyasszonyi háztól a templomig vezetett. A lugas teteje virágokkal volt teletűzdelve: hadd higyje a menyasszony, hogy rózsás kert az, amelybe lép, mikor az oltár elé járul.

De még ennél is díszesebb, üdébb és szebb volt az az eleven virágsor, mely a lugas belsejében jobbra és balra ékeskedett. A mezőtúri leányok és asszonyok kettős sorfalat képeztek; mindegyiken legszebb ünneplője és valamennyinek arczán az a kedveskedő mosoly, mely az emberi szív mélyéből fakad, mikor érzi, hogy erre érdemes embertársának nagy örömet okoz.

Miért nem tudok én ennyi szépséget leírni? De szóljon helyettem Bujdosó Gergely, a poéta, aki e pillanatban összegyűri zsebében a készen tartott nászköltemény, valamennyi görög istennővel egyetemben, s megteszi önmagának a következő vallomást:

— Bolond voltál teljes életedben, Gergely fiam, de a legnagyobb bolondságot akkor követted el, mikor Görögországba mentél, hogy a szépet kutasd. Hisz itt megtalálod a legnagyobb bőségben és le sem kell érte hajolnod.

Tíz óra tájban megnyilt a menyasszonyi ház nagy kapuja és kivonult a díszes menet. Czinka Peti, a hires Rákóczy-korbeli lantosnőnek unokája, nyitotta meg bandájával a menetet és olyan muzsikát készített, hogy még a dalos madarak is megálltak, s álmélkodva lesték a bűvös hangokat. Utána jött a városnak valamennyi negyven éven túl levő asszonya, a kik már nem állhattak be a virágsorba, s aztán a legszebb hat leánytól kisérve Zorka, a szép menyasszony.

Ugyanekkor megnyilt Törő Pál uram kapuja is és fejedelmi méltóságban kivonult a főkurátor. Igazi fejedelem ő ma, meghódol érdemei előtt szülővárosa, és még az élet is gyöngyöket szór útjára.

Azt eszelte ki az utolsó perczben a poéta, hogy a város valamennyi árváját összegyüjtötte maga körül, akiknek vagyonát Törő Pál kezeli két évtized óta megtörhetlen hűséggel, s elmondatta velük hálás gyermekszívvel:

— Gondviselő apánk voltál eddig; áldjon meg az Isten, hogy ezentúl is az lehess!

Kell-e nagyobb kincs az élet útjában, mint a gyermekajkakról fakadó áldás?

A két menet a templom előtt találkozott

s ott szépen egybeolvadt. A vőlegény elhaladt menyasszonya előtt és még egy utolsó kérdő pillantást vetett rá. Az volt e tekintetben kifejezve, hogy:

— Nem bántad meg elhatározásodat? Még van idő, ha mást gondoltál!

A leány megértette a néma kérdést, és lesütvén tekintetét, boldog mosolylyal súgott feléje;

— Örökké a tied!

Az oltár előtt már várta őket a tiszteletes úr. Arczáról le lehetett olvasni, hogy retorikai mesterművön töri a fejét. Olyan szónoklat lesz a mai, hogy évtizedek mulva is róla datálják az eseményeket, mondván:

— Ez vagy az két héttel azután történt, hogy a tiszteletes úr a szép beszédét elmondotta.

Bele is jutott ez a beszéd a „hires templomi szónoklatok könyvébe", elolvashatja ott mindenki, s nem szükséges, hogy idézzek belőle. Csupán annyi említés történjék ezúttal róla, hogy valóban korszakot alkotott volna Mezőtúr városának történetében, ha szerencsétlenségére az ezután következő események olyanok nem lettek volna, hogy tökéletesen elhomályosították ragyogását.

Mert amint az esküvési szertartás véget ért, és a menet kifelé indult a templomból, a bejáratnál hirtelen nagy tolongás támadt. A templomban levők nem tudták megérteni, mit jelentsen a zúgás és elégületlen moraj, mely behallatszik. Csak nem történt talán baj?

Az történt, hogy egy század katonaság elállotta a templom előtti tért, épen csak annyi egérutat engedve, hogy a templomból kijövők elmehetnek, ha kedvök tartja.

De erre senki sem gondolt. Sőt ellenkezőleg még azok is, akik be nem fértek az esküvő alatt, most a bejárathoz tolakodtak, hogy ott lehessenek, ha a templomot netalán meg kellene védelmezni.

Mert ámbátor nem volt fenyegető a katonaság magatartása, s még puskát sem hozott magával senki, ott lebegett a nagy veszély a város fölött. Sejtette mindenki, amint meglátta, hogy ki vezérli a haderőt.

Nem volt az holmi zordképű öreg bibornok, hanem egy fiatal, síma arczú pap, a jezsuita-rend viseletében. Ismerte mindenki a városban, és sejtette, hogy nem azért jött el, hogy a fiatal házaspárnak szerencsét kivánjon.

... De hát akkor miért jött el? Mit keres a hitehagyott fiú apjának esküvőjén?

Amint Törő Pál uram, feleségét karján vezetve, kilépett a templom ajtaján, szemben találta magát fiával. A fiatal jezsuita vakmerően viszonozta apjának bámuló tekintetét és nem pirult el, mikor ez hangos szóval megkérdezte:

— Mit keres itt ez a sok katona?

— Eljött, hogy meggyónjon; én leszek a gyóntatója, — válaszolt fagyos, hideg hangon a pap.

— Ebben a templomban?

— Mivelhogy nincs más a városban!

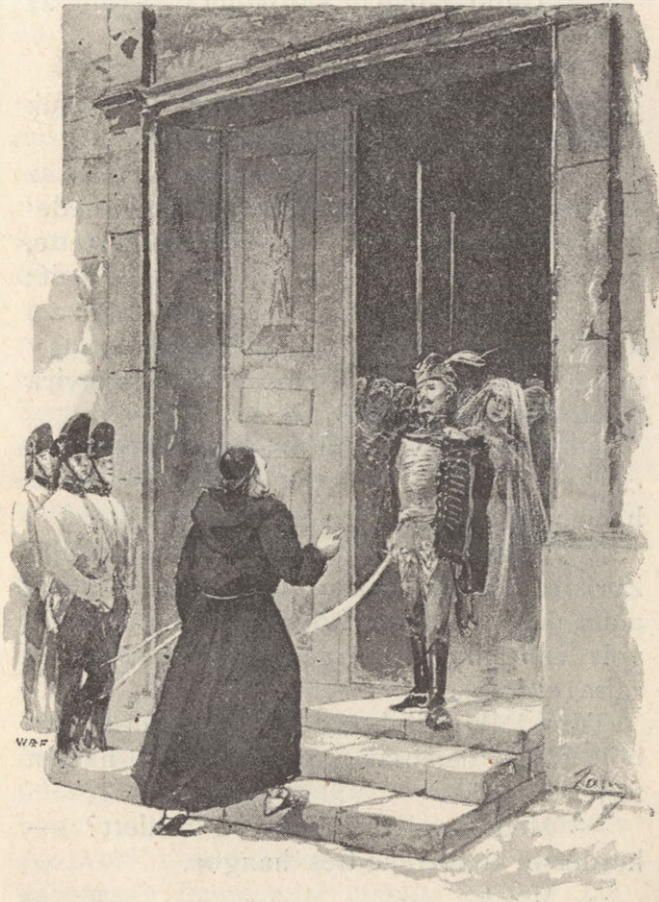
— Ez a templom a mienk, — szólott Törő Pál uram és elbocsátván Zorka karját, a két oszlop közé állott, mely a bejáratot jobbra és balra szegélyezte.

— De mi megvásároltuk a jogot, hogy bemehessünk és katholikus szertartással Istenünknek áldozzunk!

— Az az alku hamis! — válaszolt keményen a főkurátor. Csalás útján jött létre.

— De azért mégis áll az alku! — daczoskodott a fiatal pap. Tessék fölebbezni, ha nem ismeri el jogunkat.

— Meg is cselekszem!

— Addig azonban szabad utat kérünk az oltárig.

— S ha nem adom?

— Vagyunk annyian, hogy kierőszakoljuk azt, amihez jussunk van!

Törő Pál egyetlen tekintetet vetett az előtte álló arczára. Talán olyan vonást fedezett föl, amely saját lelkére emlékeztette, mert utoljára is megkisérlette a szép szót:

— Fiam, Gyula fiam, — mondá csaknem kérlelő hangon, — gondold meg jól, hogy mit cselekszel! Nem lehet, hogy annyira gyűlöljed a hazádat!

— Nem is a gyűlölet késztet, hogy így cselekedjem, — válaszolt halkan a fiú, — hanem inkább a szerelem.

Egyetlen tekintetet vetett az oldalt álló Zorkára; amelytől ez mélyen elpirult a fátyol alatt, mely arczát borította. De a harag pírja volt ez, mintha érezné a sértést, melyet rajta ejtettek.

Törő Pált is kihozta ez a tekintet sodrából. Hisz nemcsak apa volt ő, hanem férj is!

— Megmaradsz szándékod mellett? — kérdezte kissé rekedtes hangon.

— Meg!

— Akkor hát, Isten engem úgy segéljen, én is beváltom azt, amit igértem.

A körülállók visszafojtott lélegzettel lesték, hogy mi fog most következni. Még a katonák érzéketlen arczvonásai is megélénkültek a feszült várakozásban.

A fiatal pap odalépett a templom ajtajához és rátevén jobb kezét a kilincsre, messze csengő hangon így szólott:

— A királynő nevében elfoglalom —

Azt akarta mondani: „elfoglalom ezt a templomot", de nem fejezhette be mondását. Egyetlen villanás, aztán felszökellő vérsugár és a pap keze erőtlenül hullott le a kilincsről. Csonkán csüngött alá törzsén, öt újja különválva hevert a földön . . .

Törő Pál beváltotta igéretét. Díszkardjával hozzá sujtott a kézhez, mely ki akarta erőszakolni a templom bejáratát . . .

*

Erről az esetről kapott tudósítást a királynő épen akkor, midőn Mészáros Andrásnak felesége kedvéért megkegyelmezett. Csakhogy furcsán volt kiszínezve ez a tudósítás. Az volt benne elmondva, hogy mikor a katonaság templomba vonult, fegyver nél-

kül, hogy a szent gyónást végezze, a mezőtúri nép rátámadt és halálra sebezte a papot. Azóta is folyton lázad a nép, élteti a papgyilkos Törő Pált és már gyülekezik is számos helyen, hogy ujból egy kis kuruczvilágot kerekítsen.

Nem lesz talán fölösleges megjegyezni, hogy ezt a tudósítást Gurszki Teophil uram írta a királynőnek. Mindenre kiterjedt ennek az úrnak a figyelme.

VIII. MEGMÉRGEZETT LÉLEK.

Mert páter Gurszki Teophil volt az, aki Törő Gyulát rábirta, hogy magára vállalja a templom elfoglalásának föladatát. Busi András uram megírta neki, hogy mire esküdött meg a kurátor, s amilyen aczél-embernek ismerték Törő Pált, senki sem kétkedett abban, hogy szavának áll: levágja annak kezét, aki gonosz szándékkal ráteszi a templom kilincsére.

Hogy kissé mélyebben belepillanthassunk a páter makhináczióiba, szükséges, hogy közelebbről megvizsgáljuk annak a rendnek, melyhez tartozott, akkori helyzetét. A Loyola által alapított rend helyzete nagyon kényesre

fordult Mária Terézia uralkodásának második évtizedében. Európa legtöbb országában megsokalták túlkapásait és Francziaország, ahol XIV. Lajos uralkodása alatt legnagyobb volt hatalma, már a következő fejedelem idejében minden áron óhajtott megszabadulni Loyola utódaitól. Choiseul herczeg, Pompadour asszony kegyencze, a legnagyobb gyűlölettel volt ellenük eltelve. Életfeladatának tekintette a rend eltörlését. Valamennyi európai udvarnál akcziót indított ebben az irányban, és diplomácziai lépéseinek volt is annyiban sikere, hogy Spanyolország és Portugália hajlandóknak nyilatkoztak a jezsuita-rend eltörlésére, ha a pápa és Mária Terézia is beleegyeznek. De Rómában egyelőre hallani sem akartak az eltörlésről, sőt még a jezsuiták jóakaróitól tanácsolt reformokat a rend keblében is ellenezték. „Sint ut sunt, aut non sint!“ volt a válasz, melyet minden sürgetésre adtak. Erre a válaszra Choiseul megtette azt, ami tőle telt: megszüntette Francziaországban a rendet, elkobozta minden vagyonát és egy parlamenti akta által kiűzött minden jezsuitát az országból. Portugáliában Pombal márki és Spanyolországban Aranda, ha nem is követ-

ték azonnal ezt a példaadást, de nagy hajlandóságot mutattak arra, hogy a jezsuitákat megrendszabályozzák; még pedig annál is inkább, mivel ezek a tengerentúli gyarmatokban sok galibát csináltak. Hisz ép akkor történt, hogy Délamerikában, Paraguayban, külön államot alakítottak, mely megtagadta a spanyol koronának az engedelmességet, és háborút indított az anyaország ellen. Mindezekhez járult még, hogy Benedek pápa meghalt, s utóda Ganganelli bibornok, aki mint XIII. Kelemen viselte a tiarát, ellensége volt a jezsuita-rendnek. Nála könnyű volt keresztülvinni azt, amit elődе konokul megtagadott: nemcsak a szükséges reformokat, de még a rendnek formális eltörlését is!

Ilyen viszonyok közt a rendnek vezetői összes reményüket Mária Teréziába helyezték. Tudták, hogy a bájos királynő vallásos érzése irtózik minden lépéstől, mely valamely papi-rend ellen irányul. Ausztriába és Magyarországba helyezték tehát át tevékenységüknek súlypontját. Hogy pedig nélkülözhetetlenségüket fényesen dokumentálják, egészen a királynő kedvében jártak. Tudták, hogy Mária Terézia lelkének egyetlen titkos vágya, hogy országának ismét

visszaszerezze a katholikus jelleget, és hizelegtek a fejedelmi asszony abbeli vágyának. Ha sikerül nekik, amit Kolonics és Lobkowitz nem tudtak elérni, ha folytatni tud-

ják a nagy Pázmány művét, akkor nincs az a földi hatalom, mely ezt a talajt megingassa lábaik alatt. Mária Terézia mindent föláldoz annak, aki az ő alattvalóit visszatéríti az anyaegyház keblébe!

Innen magyarázható az a vakmerő játék, melyet páter Gurszki kieszelt, s több éven keresztül nagy szerencsével űzött. Nem tagadható, hogy a magyarországi protestánsok kétszáz év óta politikai téren is ellenezték az osztrák háznak abbeli törekvését, hogy megfoszsza Magyarországot önállóságától és nemzeti jellegétől (ámbár nagyon sok katholikus is e tekintetben velük tartott) és hogy a Thököly- valamint a Rákóczy-támadásnak jó részben protestáns jellege volt. Könnyen esett tehát elhitetni a királynővel, aki nő létére szivesen elhitte azt, amit óhajtott, hogy nem lesz nehéz a magyar nemzetet „rendhez szoktatni“, mihelyt meg van törve a protestánsok hatalma. Gurszki páter tehát a vallási térre vitte át a politikai játékot: míg egyrészről a protestánsokat ugy állította oda, mint a dinasztia ellenségeit, másrészről kisebb-nagyobb, de folyton ismétlődő támadások által szította az elégületlenséget a protestáns egyházak keblében.

Ezzel kettős czélt ért el: Bebizonyította a királynő előtt a jezsuita-rend nélkülözhetlenségét, és kivitte azt, hogy a bizalom a fejedelmi ház iránt megingott a nem katholikusok közt. Elérkezettnek látta már most az időt, hogy a főcsapást mérje az „eretnekekre“. Kiindulván Archimedes elvéből, hogy elegendő egy pont, melyre az emeltyűt alkalmazzák, hogy ki lehessen a földet emelni tengelyéből, ő is keresett egy alkalmas pontot s megtalálta Mezőtúr városában.

Több mint száz esztendő óta ebben a városban volt a magyarországi kálvinisták Mekkája. Már III. Károly király idejében többször volt Bécsben arról szó, hogy Mezőtúr ellen „keresztes hadjáratot“ kellene indítani, s egy ízben már hoztak is ítéletet a város ellen, mely oda szólt, hogy lakosait szét kell osztani más, katholikus jellegű városok lakói közt, magát a várost pedig le kell rombolni. Hogy ez a dicső terv nem valósult meg, ennek oka csak abban volt keresendő, hogy Károly király minden áron biztosítani akarta leányának a trónöröklést, s visszariadt minden olyan lépéstől, mely elégületlenséget szülhetne az országban. Mária Terézia udvaránál nem nevezték Mező-

túrt másként, mint a „rebellis“ városnak, és nagyon felügyeltek mindenre, ami ott történt.

Páter Gurszki Theophilnak tehát könnyű feladata volt, mikor arra vállalkozott, hogy Mezőtúrban olyan komplikációt idéz elő, melyből politikai tőkét lehet kovácsolni. Készen volt a gyujtó-anyag és csak a szikrát kellett közelébe hozni. A szikra is meg volt, mikor arról értesült, hogy a mezőtúri „eretnekek“ főoszlopa, Törő Pál kurátor uram, a saját fiával viszályba keveredett és apa és fiú mint halálos ellenségek állnak egymással szemközt. Nem lett volna ő az a nagy „emberhalász“, akinek hirében állott, ha ezt a kedvező alkalmat elszalasztja. Fölkereste Törő Gyulát, és a háborgó indulatában minden erkölcsi féket elvesztett ifjút mézesmázas szavával rá birta, hogy beállt a jezsuita-rendbe. A fiát az apa ellen kijátszani, ez volt az a nagy trompf, melylyel játékát megnyerni remélte!

Gyula fényesen bevált. Mindaz a fanatizmus, melyet apjától örökölt, mely a Törővérnek legkiválóbb sajátsága volt, féktelen dühre és haragra változott át saját szülővárosa ellen. Bécsben csakhamar nagy tekintélyre tett szert, mert „szakértőnek“ tar-

tották magyarországi dolgokban, és nem egyszer érintkezett magával a királynéval is, mikor arról volt szó, hogy az ottani protestánsok ellen valamely sakkhúzást megkíséreljenek. A királynőnek természetesen sejtelme sem volt arról, hogy mi birta rá Törő Gyulát e szerep elvállalására; ő azt hitte, hogy az ifjút a vallási buzgalom ösztönözi. Arról, hogy egy épenséggel nem égi, hanem nagyon is földi szenvedély tetteinek rugója, nem is álmodott.

Mikor Busi András megírta Törő Gyulának, hogy husvét első napján lesz Zorka esküvője, az elfojtott harag annyira erőt vett az ifjún, hogy csaknem elvette eszét. Könnyű feladat várt Gurszkira, mikor fel akarta használni az ifjú lelki állapotát, hogy döntő lépésre birja apja és szülővárosa ellen. Még nem is kellett rábeszélés, elég volt néhány elejtett czélzás és Törő Gyula maga ajánlkozott arra, hogy lemegy Mezőtúrra és elfoglalja katonai karhatalommal a templomot, melyet Busi Andrásnak gyámoltalansága játszott kezükre s melyben édesapja fog megesküdni Zorkával!

Akik feketére festik az ördögöt, nem is tudják, hogy a fekete szín nem is elegendő

bizonyos sötét lelki állapotok festésére. Bolond az, aki a poklot valahol a föld mélyében keresi, mert sajátképen az emberi szívben van az elhelyezve! Mikor Törő Gyula megtudta, hogy Zorkát édes apja nőül veszi, egész arczát elöntötte az epe, és a galád gyűlölet megmérgezte vérének minden cseppjét. Kisérteties mosolylyal csupán ennyit mondott a páternek:

— Én is ott leszek, s rájuk adom áldásomat!

Visszavonult a bécsi rendháznak legzordabb czellájába, sanyargatta testét, böjtölt, nélkülözött, mintha az eget akarná megostromolni. Pedig ez alatt bejárta a pokol minden mélységét és oly ádáz mérget keresett, melytől nemcsak a test pusztul el, hanem a lélek is őrjöngésbe esik. Azt mondták róla rendtársai: „Ez az ifjú szentnek készül“ s ő az alatt ördögnek készült. Beküldtek czellájába imádságos könyveket, ájtatos olvasmányokat, zsolozsmákat, s ő földhöz csapta, lábbal tiporta azokat. Mikor a zajt meghallották a czellán kívül állók, dicsőült arczczal mondogatták egymásnak: „Viaskodik a démonnal, s leküzdi.“ S ő

valóban viaskodott a pokollal, de nem győzött ebben a kegyetlen harczban . . .

Az a méreg, melyet szivébe csepegtettek, olyan irtózatosan erős volt, hogy megtámadta a saját edényét. Törő Gyula nagyon beteg volt: a gyülölet betege.

IX. LÁZADÁS.

Abban a kis faluban a Hargita hegység lábánál még mindig hiába vártak, mikor jön vissza az öreg Fájerstájn Mózes, aki elment követségbe nagy Bécsnek városába, hogy elmondja az igazságos királynőnek, mint bánnak hű alattvalóival és aki orvoslást hoz majd bajukra. A jámbor nép meg volt ugyanis győződve arról, hogy mihelyt a trónon ülő bűbájos asszony meghallja panaszukat, rögtön megírja arany tollal a parancsot, hogy:

»Halljátok ti hűtlen sáfárok, amit én nektek mondandó vagyok! Csunya dolog az, amit ti jámbor alattvalóim ellen elkövettetek! Nem így akartam én ezt! Amint levelemet veszitek, takarodjatok azonnal onnan, s hagyjátok békében jó embereimet, mert különben . . .«

S amint meg lesz írva a levél rózsaszín pergament lapon, azonnal lóra ülteti legnagyobb eszű emberét és ráparancsol, hogy meg se álljon, meg se pihenjen, amíg meg nem látja a Hargitának erdőkoronázott csúcsát. Adja a levelet a bíró kezébe: a többit már kitalálja ez a maga bölcs eszével.

Igy lett kifundálva a faluban, s a lakósság a reménység ölében megpihenvén, föl sem vette, hogy még mindig nyakán van a zsoldos had, s napról-napra vakmerőbb lesz követelésében. Hadd kapaszkodjék egy ideig, majd lepottyan a pocsolyába!

Számítgatták egyre, merre járhat az alatt a futár. Nagyvárad városát bizonyára elhagyta már és most kapaszkodik fölfelé a Királyhágó lejtőin. Csak el ne tévedjen valahogy a sűrű erdőségben, vagy pedig utját ne állja a kóbor rablócsapatok egyike, mely olyan sűrűn terem, mint a borókabokor. Hanem megnyugtatta őket az öreg biró, mondván, hogy a királynő követét még Dura Juon, a híres haramiavezér sem meri bántani, mert a királynő mégis csak az első az országban.

Lehet azonban, hogy kincses Kolozsvár városában mulat a követ. Mert hej! vesze-

delmes egy város ez! Olyan zamatos a főzte és tűzes a bora, hogy emberfia nem tud ellenállani csábjainak. Bizonyosan ott vesztegel az ármányos. No de se baj! Ha jóllakott, majd csak eszébe jut kötelessége. Ne nehezteljetek rá atyámfiai, mert hisz ti sem volnátok különbek.

A falura alánéző hegycsúcson éjjel-nap-

pal őrt áll két falubeli ember. Biró uram egy marék rézgarasost igért jutalmul annak, aki először látja meg a követet. Igazi, jó veretű garast, s nem afféle libertást, melytől elfintorítja orrát az adótiszt s visszalöki, ha elébe teszik. Szegény libertás, de mennyire csökkent az értéked!

Éjjel még őrtüzet is gyújtottak a hegy hátán, hogy a követ már messziről meg-

lássa, merre van a falu. Ez az őrtűz már szemet is szúrt Minkwitz kapitánynak, a faluban állomásozó század parancsnokának. Két ízben küldött ki patrolt, hogy lesse meg, kik azok az éjjeli tüzelők? A partról azzal a jelentéssel jött vissza, hogy embert nem talált a tűz mellett, hanem csak sülőfélben levő őzczombot. Bizonyára csempészek voltak az istenadták, s megugrottak a vitéz katonaság közeledtére. Ezek megették az őzczombot, eloltották a tüzet, de mire a hegy aljára értek, már ismét fénylett az a sötét, felhőterhes éjszakában.

Minkwitz erre azt mondta, hogy sohse bántsák a szegényekett. Rokonszenvezett a csempészekkel, mert érezte magában, hogy ő is olyan tilosban vadászó úri ember; csakhogy nem vadat, hanem embereket hajszol.

Egyébiránt is nagyon el volt foglalva ez idő tájban a derék kapitány. Uri vendége érkezett. Páter Gurszki Theophil időzött nála; aki eljött, hogy kedves czimborája társaságában kipihenje a mezőtúri nagy munkát és új csínytevésben törje ravaszsággal színültig tele fejét. Régi barátság és czimboraság révén járt el a kapitányhoz, mert hajda-

nában együtt szolgáltak a hadseregnél, mielőtt a páter fölcsapott »Isten katonájának«.

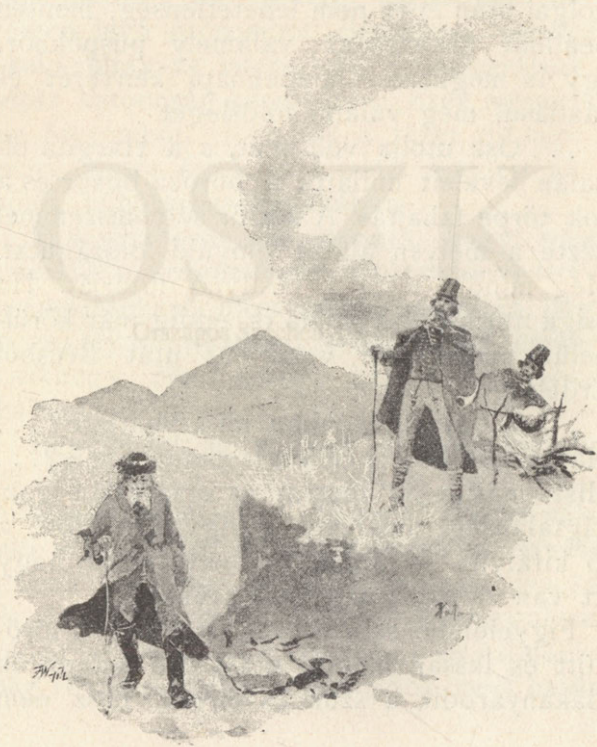
A páter híres ínyencz volt, a kapitány pedig ritkította párját a főzés mesterségében. Ha elveszti porteépéeját, ami viselt dolgai után épen nem lehetetlenség, menten beállhat szakácsnak valamely püspökhöz. Igy is megkeresi mindennapi kenyerét és ráadásul még valami fölösleget.

... Ősz utolja volt már, s a Hargita oldalán leveleit hullatta a boróka-bokor és a sok törpe fahajtás. A két őr sólyomszemmel nézte a mélyen alatta elnyúló országutat. Még mindig leste a királynő futárját. Ha csiga természete volna is, eddig már körülbelül megtehette volna az utat Bécsből Erdélyig.

... Ki tudja azonban mi késleltette? ... Hátha máshová is kellett izenetet vinnie? ... Hisz másutt is történt az országban igazságtalanság, amelynek gyógyírt küldött a jó királynő — ámbár sejthette volna, hogy itt van rá a legnagyobb szükség!

Figyelembe sem vették azt a poros, törődött és lassan haladó utast, aki mögöttük alákanyarodik a szűk ösvényen. Hisz nem

arra-felől jön az ő igazságuk! Fényes követ hozza, aki széles uton halad sebesen vágtató paripán és nem czammog, mint akit a lelki teher csaknem földig nyom le. Akkor riadtak föl, mikor már egészen közel jutott

hozzájuk a magános vándor, s ismerősként köszönt feléjük.

— Ez a Fájerstájn Mózes, — mondá az egyik.

— Vagy a hazajáró lelke, — szólott a másik.

— Inkább az utóbbi! — hagyták aztán rá mindketten.

De ha lélek, miért olyan törődött és roskatag? Hisz a léleknek van szárnya, amelylyel repülni tud. S nem avatkozik földi dolgokba, hanem közel a csillagokhoz keres magának pihenő helyet, ahol elgondolkozik a fölött, hogy mily szép volna a föld, ha minden ember csakugyan ember volna, s nem vadállat, mely hasonmását marczangolja.

A fáradt vándor leült a tűz mellé s melengette reszkető kezeit, didergő tagjait. Aztán kivette kését csizmaszárából és levágott egy darabot az őzcombból, mely nyárson sült. Félig nyers volt még a hús, de azért mohón megette. Nagyon éhes lehetett. Egy csobolyóban hideg forrásvíz volt, abból is húzott egy nagyot, aztán így szólt rekedtes hangon:

— Hívjátok ide a falut, beszédem van hozzá.

A két őr, akinek lélegzete majd elállt, mikor látta, hogy a szegény elárvult lélek hogy ereszkedik le hozzájuk, megkönnyebbülten fölsohajtott. Csakugyan a Mózes és senki más, ámbátor olyan furcsa a viselkedése. Az egyik őr lekapta válláról a hegyi kürtöt, előbb belenézett, nincs-e benne olyas valami, ami a hangnak útját állná — mert a kürt

tág torkában szokta tartogatni lőpor-készletét — aztán belefújt hatalmas tüdővel.

Percz mulva megadta a visszhang a választ. Valamivel gyöngébben, de mégis biztatóan, mintha azt mondaná:

— Jövünk már!

Mintha apró hangyák kúsznának föl a lejtőn. Majd egyenként, majd ismét csoportokban. S minél közelebb értek, annál

inkább kinőtték magukat emberi formába. Az egyiknek kezében még ott volt a gyalu, a melylyel asztalosmunkát végzett, amikor elszólította a kürt; a másik a félig elkészült kosarat hozta magával és útközben is fonta tovább a vékony fűzfahajtásokat; a többi is úgy jött el, amint épen megkereste a mindennapi kenyérre valót. A távolabb levők arczán a remény pírja, a közel levőkén a várakozás és az aggodalom.

Fájerstájn Mózes már befejezte étkezését és a kés nyelével piszkálta a parazsat. Bevárta, míg valamennyi falubeli fölért a hegyhátra és körülállta a tüzet. Aztán fölvett egy darab parazsat kezébe és addig játszott vele, míg el nem aludt, s holt üszök maradt csak játszadozó jobbjában.

— Látjátok ez? — mondá szomorú hangon és fölmutatta a holt üszköt, melynek szélein már szürke hamusávok mutatkoztak; — ez a mi reményeinknek képe. Mikor husvét előtt útra keltem, még lángolt, még melegített, de most már kialudt utolsó szikrája is.

Megjöttem, itt vagyok. Mikor elmentem, azt mondtam nektek, hogy várjatok, míg visszajövök. Ne akarjatok boszút állani, mig

meg nem kiséreltem, van-e még igazság a földön. Most azt mondom egész biztonsággal, hogy nincs, meghalt, elpusztult. Aki még belé helyezi bizalmát, az bolond. Ne legyetek hát bolondok!

Fent voltam Bécsben. Átkozott város, mint szépül, mint terjeszkedik a mi rovásunkra. Meghízott, mint a mesebeli rézorrú banya, aki naponként kicsap barlangjából és elfogja az országuton elhaladó gyermekeket, hogy húsukkal jóllakjék. Meddig leszünk még gyermekek? Mikor ragadunk ismét fegyvert, hogy megtoroljuk a barlangbeli rém agyarkodását?

Egyszer már megdöngettük a gonosz barlangjának kapuját. De rémült, de sápítozott akkor! Én is ott voltam és villogott kezemben a harczias fegyver. Akkor nem vetették szememre, hogy „komisz zsidó“ vagyok, hanem tiszteletteljesen meghallgattak, mert II. Rákóczy Ferencz nevében jöttem.

Mikor most a kapuhoz értem, elfogtak és megmotoztak. Azt kérdezték tőlem, hogy miért jöttem? Hát miért jöhet a zsidó ebbe a nagy városba, ahol minden megvásárolható? Kereskedni, kufárkodni jöttem!

Nem is hazudtam, mert csakugyan ezért jöttem. Magammal vittem egy zacskó aranyat, hosszú életemnek becsületes keresményét. Rászántam arra, hogy megvásároljam vele igazságunkat.

Két aranyat követeltek tőlem s adtak cserébe egy papirost, melyre az volt írva, hogy a zsidó Fájerstájn Mózes 24 óráig maradhat Bécs városának falain belül. Lelkemre kötötték, hogy ha elmúlt ez az idő, jöjjek ismét ide, váltsak új engedélyt, mert különben pórul járok.

24 óra rövid idő, de elég arra, hogy megtaláljuk az igazságot, ha egyátalán megtalálható. Nekem épen elég volt arra, hogy megtudjam, merre van az a palota, melyben Magyarország királynője lakik — idegen földön, idegen városban.

150 arany volt az én zacskómban. Hetvennégyszer jártam ki és be a kapun, hogy új engedélyt váltsak. Egy aranyat költöttem a saját személyemre, egyet pedig külön tettem el, hogy legyen hazafelé miből megélnem. Mert megbocsássatok édes fiaim, koldulni még a ti kedvetekért sem tudok...

Mikor elfogyott az utolsó két arany s én még mindig nem jutottam tovább a királynő

előszobájánál, elfogott a dacz. Azért is itt maradok s nem megyek vissza a kapuhoz új engedélyt váltani. Megfizettem busásan a jogot, hogy ebben a városban járjak-keljek. Holnapra biztosra megigérték, hogy bejutok a felség elé. Ha aztán meg is büntetnek, nem bánom.

Ugyanazon éjjel, mikor egy régi híd alatt meghúzódtam, hogy ott töltsem az éjszakát, elfogott egy őrjárat. Megmotoztak, megtalálták nálam a lejárt engedélyt és elitéltek arra, hogy megvesszőznek és kiállítanak pellengérre.

Hat óráig állottam kikötve. A csőcselék kövekkel dobált, leköpött és szakállamat tépte. Aztán kivezettek a városból és halálos fenyegetések közt rámparancsoltak, hogy többé ne merjek visszajönni. Ott maradt sok aranyom is és minden reményem azonfelül.

Nem ijesztett volna el a fenyegetés, kiálltam volna másodszor is a pellengért, de minek koczkáztassam? Ott nincs igazság, nem is kerestem hát tovább!

Megigértem nektek, hogy boszútoknak nem állom útját, ha hiába járok Bécsben. Most itt az ideje, hogy ti cselekedjetek, én már nem tehetek értetek semmit.

— De tehetsz! — mondá szilárd hangon a kosárfonó agg, aki a község birája volt.

— Mit?

— Fogj kezedbe te is egy köteg rőzsét s jer velünk.

... Megindult a hosszú menet a hegynek alá. Már nem volt nyüzsgő hangyaboly, hanem óriások serege. A száraz rőzse, melyet mindegyik az erdei készletből magához vett és fején czepelt, kétszerte nagyobbnak tüntette fel az alakokat. Valami kisérteties külsőt kölcsönzött a jámbor népnek. Pedig a kosárfonó még mindig fonogatta kosarát...

A falu közepén egy nagy ház állott, hajdan urasági lak. A kurucz-háborúk alatt elpusztult a család, mely azelőtt birta. Ahány csatatere volt a harczoknak, mindegyiken elvérzett a családnak egy-egy tagja. Most aeráris birtok és Minkwitz kapitány lakik benne.

A hajdani czinteremben ül és borozgat czimborájával, páter Gurszki Theophillal. Nagyon vígan vannak és a tiszti szolga alig győzi a kupákat felhordani a pinczéből.

— Olyan csendes ma ez a falu, — mondja kissé nehézkes nyelvvel a páter.

— Az én érdemem, — válaszolt henczegve a kapitány; megtanítottam rendre ezeket a digákat. Ezelőtt hajnalban harangoztak imára: kivétettem hát a harangok nyelvét, nehogy legszebb álmomban háborgassanak.

— Ugy élsz itt, mint egy kis király, — jegyezte meg mosolyogva a páter.

— Az is vagyok! Félnek tőlem, és be sem várják parancsaimat, hanem már előre leolvassák arczomról minden kivánságomat.

— S a katonák?

— Fényes életet élnek. Ma például kiküldtem két czugot vadászatra, kettőt pedig halászatra. Hadd teljék benne örömük! Ugy sincs egyéb mulatsága a szegény bakának.

— Igy hát egészen egyedül volnánk a faluban? — kérdezte a páter és kissé fázékonyan húzta összébb mellén a reverendát.

— Talán bizony félsz? — gúnyolódott a kapitány.

— Jól tudod, hogy nem vagyok gyáva, hanem csak óvatosabb mint te ... De nini! Mi ez? mintha egyre sötétebb lenne ...

— Talán felhő van az égen? Vagy vihar van készülőben? Nem ritkaság errefelé.

... Onnan támadt a sötétség, hogy a föl-

halmozott rőzsekötegek már túlértek az ablak alsó részén és elfogták a betóduló világosságot. Valóban, vihar készült idekünn.

— Menjünk a másik szobába, — indítványozta a kapitány.

Amint átlépték a szomszéd szoba küszöbét, megdöbbenve állott meg a kapitány és nagy bámulatában még a boros kancsót is elejtette, melyet magával hozott. A jó erdélyi bor szétfrecscsent a földön és mohón szívta magába a kiszáradt padló.

— Mi történik itt? — hebegett és ónszinűre váló arczára kiült a rémület.

Páter Gurszki nem szólt semmit, hanem odarohant az ablakhoz és ki akart rajta nézni. Még volt ott egy kis nyilás, legfelül, a melyen keresztül szűrődött a világosság. Most ez is eltünt, mert rádobtak egy kötet rőzsét.

Odasiettek az ajtóhoz és próbálták nyitogatni. Nem lehetett. Be volt szegezve kívülről.

. . . S egyszerre, hirtelen nagy világosság támadt. Vöröses fény derengett, aztán ropogott a száraz fa, benyaldosott a láng a repedező ablakon és olyan hőség támadt, mintha a pokol fűtene alattuk.

— Fegyveredet! hol van a fegyvered? ordított magánkívül a páter.

A kapitány üvegesedő tekintettel nézett maga elé. Nem tudott megmozdulni, nyelve oda ragadt szájpadlásához. De már elég világos volt a szobában, hogy a páter magától is meglelje azt, a mi keresett.

Lekapta a puskát a falról, odarohant az ablakhoz s bár megperzselte a láng arczát, vissza nem riadt, hanem kemény hangon kiáltott kifelé:

— Oltsátok el a tüzet, vagy közétek lövök!

Várt egy fél perczig, nem érkezik e válasz? Odakünn néma maradt minden. Ekkor rácsattantotta a ravaszt a tűzkőre, lángra kapott a lőpor és eldördült a lövés. Nyomban rá fájdalmas kiáltás hallatott, jeléül annak, hogy a golyó talált.

Az öreg Fájerstájnt találta mellén. A vér patakként omlott sebéből s egész tócsát képezett már körülte.

A felgyújtott rőzsehalmazba most kissé lassabban ette magát bele a láng. A középső réteghez nem fért hozzá olyan könnyen a levegő. s láng helyett néhány pillanatig füstöt okádott a máglya. Az öreg Fájerstájn elhomályosodó tekintettel nézte az előtóduló és kigyózva fölfelé emelkedő füstöt.

— Emeljetek fel! — parancsolá hörgő hangon.

Engedelmeskedtek utasításának.

— Dobjatok a rőzsehalom legtetejébe, — folytatta.

Megdöbbenve állottak meg, akik fölemelték.

— Mit haboztok? — türelmetlenkedett az öreg, — hát nem látjátok, hogy rajtam

már nem lehet segíteni. Bele talált a golyó oda, ahol meghúzódott az a csekély életerő, ami még bennem van . . . Vagy azt akarjátok inkább, hogy cseppenként szálljon el belőlem? . . . Legyen eszetek s tegyétek meg, a mit kivánok . . . Ilyen halált akartam én mindig! . . . Együtt halni meg kínzóimmal, emberi méltóságomnak lábbal tiprói-val . . . Ha együtt ölelgetjük a tűz tündérét s ő viszonozza ölelésünket, nem jut majd eszükbe, hogy én csak zsidó vagyok . . . Rajta hát.

Varázs nyűgözhette le ezt a jámbor falusi népet, hogy szó nélkül megcselekedte azt, amit az agg tőle kivánt. Fölkapták, odavitték és rátették a rőzsehalom tetejére. S mintha a tűz csak erre várt volna, hirtelen fölcsapott az eleven láng és hozzásimult Rákóczy Ferencz zsidajának testéhez. Mint egy szerelmes, mint egy jóbarát, aki enyeleg és játszadozik.

Fájerstájn Mózes ajkai dalra nyiltak. Elmondotta a saját halotti imáját.

— Én uram, teremtőm, mi az ember? Porszem a vihar szárnyán, melyet ez űz és kerget, őszi hervadó levél, melylyel játszik

a szél. Én uram, teremtőm, fogadd magadhoz hű szolgádnak lelkét.

S ugyanakkor a pokol égő katlanából, a fojtó füstből megszólalt egy másik hang. Hitbuzgón, erős meggyőződéssel énekelt egy szent zsoltárt, melyben el volt mondva, hogy valaki, aki egész életén át Isten ügyét

szolgálta, most meghal Istenéért és vallásáért, martirok példaadása szerint.

Páter Gurszki Theophil halotti dala volt ez. (Bármit mondjon is róla a világ, férfiú volt, aki meggyőződésből cselekedett.) S egybevegyült a két halotti ének. Lehet, hogy mindakettő megtalálta az útat a teremtőhöz.

Mikor éjszakára a század hazatért vadászatból, halászatból, füstölgő romhalmazt

talált a falu helyén. Az éj csöndjében pedig ugyanakkor némán haladt egy csapat, melyben voltak férfiak és nők, aggok és gyermekek. Aki legelől járt, egy ősz férfiú, még most is fonta kosarát.

A falu lakói voltak, akik idegenbe mentek új hazát keresni . . .

X. ITÉLET.

Mire a Hargita környékén történt események híre Bécsbe eljutott. Törő Pál fogságban ült már Buda várában. Előre látta ő a bekövetkező eseményeket s még husvét első napján, mikor esküvőjéről hazatért, egybehívta a preszbiteriumot és beszámolt a rábízott pénzekről, átadta a nála levő irományokat és ünnepélyes ülésben lemondott minden tiszteletbeli hivataláról és méltóságáról. Mint aki végrendelkezik, lelkére kötötte utódjának, mint kezelje az árvák vagyonát és az egyház kincseit azokban a nehéz időkben, melyek a városra bekövetkeznek, elbucsúzott baráttól úgy mint ellenségtől, megbocsátott irígyeinek és igazi keresztényhez illő módon készült el halálára.

Mert hosszú és kínos haldoklás volt, ami őt ezentúl várta. Teljes három évig tartott pöre. Elfogták esküvője napján késő éjjel, s még ugyanabban az órában, mikor a rabság bilincseibe verték, el is szállították idegen börtönbe, ahonnan — mint biztosan tudta — nincs többé számára szabadulás.

Az ellene foganasított eljárás, mint akkori időben perduelliós pörökben szokás volt, titokban folyt le. Maga a vádlott sem tudta, mivel van vádolva, s a birák összes bölcsesége abban kulminált, hogy minél több érvet hozzanak fel a „bűnös“ ellen, s minél több vallomást csikarjanak ki belőle.

Törő Pál nem is védte magát. Ráhagyott mindent, amit a birák tőle kérdeztek. Azt is, hogy titokban lázadást tervezett, azt is, hogy Rákóczy Ferencz még élő híveivel czimborált s abban törte velük együtt fejét, hogy egy ál-Rákóczy vezérlete alatt újból pártütést támaszszon az országban.

Pedig nagyon könnyű lett volna neki mindezeket megczáfolni! Hanem épen ezt nem akarta az aczél-ember. Volt neki egy külön terve, amelynek segítségével véget akart vetni a vallás-üldözésnek Magyaror-

szágon. Majd meglássuk később, miben állott ez a terv . . .

Csak egy ízben tört ki belőle a méltatlankodás. Midőn ugyanis birói „vallatás“ útján rá akarták birni arra a vallomásra, hogy ő és Bujdosó Gergely Hódmező-Vásárhely városának birájával együtt paktumra léptek, mely kölcsönös oltalomra és segélyadásra irányult, fölállott és ünnepélyes esküszóval kijelentette, hogy Pető Ferenczet soha életében nem látta, nem ismeri, de még levélváltás útján sem érintkezett vele soha.

Ekkor is csak egyre volt gondja; hogy t. i. ártatlan embert bele ne keverjen saját bajába. S még a kínpadon is megmaradt a mellett, hogy minden tervét egymagában főzte ki.

Hasztalan volt ez is. A birák, hogy buzgalmukat kellő világításba helyezzék, nem elégedtek meg egyetlen áldozattal, hanem minél több elitélt kellett nekik. Ezt követelte tőlük a Bécsből érkezett instrukczió.

Az itélet, mely 1754. márczius nyolczadikáról van keltezve, s ma is őriztetik Mezőtúr városának levéltárában örök emlékezetnek okáért, következőleg hangzik:

„Azon Causaban, mellyet a Magyar koronának kir. Fiscus Törő Pál Heves Vármegyében levő Tur Városának, Pető Ferencz Csongrád Vármegyében lévő Vasarhelyi Lakosok, és több alább megnevezendők ellen az iszonyu Pártütés és Hitteszegettség ugy királyi Felség sértődése okaira való nézve, a királyi Delegalt Birák előtt Buda Városában inditott, törvényessen végeztetett ekképpen.

Noha azon vétkekben, mellyek az orszag tsendessége, és belső békessége ellen czélóznak, másokk példájára, gonoszokk iszonyitására, az Hivek és Jámborok pedig bátorságos életekre, az törvények keménsége és sullya szerint menni kellene: A Delegált Birákk mind az által törvényes és igazságos Itélete, Ő Felsége királyi kegyelmessége által megenyhittetvén, ez szerint következik a Sententia:

Turi lakos Törő Pálnak mind maga szája vallásábul, mint Több Társainak, ugy önként tett, mint ugyan azok vallásának meg egyeztetéséből kivilágosodván az: hogy Törő Pál volt ezen pártütésre czélozó gonosz igyekezetnek indítója, és nem tsak izenetekkel, küldött Levelekkel a Vásárhelyieket

támadásra, maga rosz szándékának társaságara hóditotta, de azoknak ezen gonoszságra szolgáló eszközöket is, ugymint fegyvereket által adott. Ezen kivül egyenlő Vallásukbúl nyilván való az, hogy Vasarhelyi lakos Pető Ferentz Törökország szélire a végre ez előtt három esztendővel elmenendő öt Társainak, hogy a mint akkor az hírt hozta, az ottan levő Partütőkkel tanátsot tartanának és e gonosz igyekezetekbe végezést tennének. Elöljárójok és Vezérek vólt: Az ultátul fogvást mind ekkoráig ezen rosz szándékra Társokat hoditani meg nem szünt. Az most legközelebb támadott gonosz mozdulásnak alkalmatosságával maga házánál gyülekezetet tartott, és ötödmagával az pártütés társaságára erőss hittel egyben esküdött. Tovább mivel Bujdosó György, Törő Pálnak az Vásarhellyiekhez követtye, és hogy ő nékiek Levél irattassek tanátslója volt. De Vásárhellyen is Pető Ferentz házában az pártütés végére mind egyik előtt hitét letette és több társoknak hódítására Debretzen felé ment, s ugyan azoknak öszve gyüjtésével is gonosz szandékát betöltötte. Ezeknek okáért az megnevezettek, úgy mint Törő Pál, Pető Ferentz és Bujdosó György

mint ezen támadásnak első koholói és inditói, következőndőképpen királyi Felség ellen pártütők, és a haza belső békességének háborgatói. Mivel ezen gonosz tselekedetnek iszonyusága, és a törvények kemény sullya ugy kivánja, magokk érdemlett büntetésekre, másoknak rettentő példájokra Törő Pál ugyan Tur várossa alá, Pető Ferentz pedig Vasarhelly alá fog vitetni, ugyan ottan elsőben is Hohir pallósa által fejek fog vétetődni, az után pedig testek négy részre vágattatni, úgy ezen tselekedetökk utállatos emlékezetére, az megirt Hellyeknek határain, az Világnak négy részére kiállítandó akasztófákra függesztetni. Bujdosó Györgynek hasonlóképpen feje vétetik, végtére mind ezek ingó és ingatlan javainak elvesztésében elmarasztaltatnak."

Ezt nevezték az akkori idők igazságszolgáltatásának nyelvén „igazságos itélet"-nek. Tehették ugyanazzal a joggal, melylyel a Hargita mentében történt eseményeket elkeresztelték „lázadás"-nak!

*

A budavári földalatti börtönből útnak indult egy fegyveres csapat. Két fogolyt

kisért ezeknek születéshelyére, hogy a hozott itélet értelmében leszámoljanak az élettel. Mondanunk sem kell talán, hogy a két fogoly Törő Pál, a mezőtúri főkurátor és Pető Ferencz, a hódmezővásárhelyi biró.

Egy darabig együtt vitt útjuk, azért egy kocsiba ültették őket. Hadd könnyítsenek szivükön, ha van még valami mondani valójuk.

A hajnal pírja ép akkor bukkant föl a láthatáron, mikor a kocsi végigdöczögött a tekervényes úton, mely a bástyákból kivezet. Pompás tavaszi idő volt, aminőben az emberfiának jólesik, ha az életre gondolhat. A két fogoly kiváncsian nézte meg egymást, aztán így szólt az idősebbik.

— Hogy hívnak téged bajtárs?

— Az én nevem Törő Pál; s a tied?

— Én volnék a te „czinkosod“, Pető Ferencz, a hódmezővásárhelyi biró. Hát meg sem ismersz?

— Sohasem láttalak ebben az életben!

— Én se téged. De az itéletben az van rólunk megírva, hogy hetekig együtt jártunk-keltünk és szőttük a felségáruló terveket. Illő tehát, hogy legalább most megismerkedjünk.

— Fiatalabbnak képzeltelek, bajtárs.

— En pedig téged idősebbnek.

— Egy hét mulva egykorúak leszünk ...

Pető Ferencz erre sajnálkozva jegyezte meg:

— Nem szép a mi biráinktól, hogy nem küldenek együtt a másvilágra. Ilyen társaságban mégis kellemesebb lett volna az utazás. Utközben megismerkedtünk volna, s talán az is kiderül, hogy miért kell nekünk meghalni.

— Hát nem tudod?

— Nem én! Pedig Isten látja lelkemet, hogy ez az egyetlenegy dolog, a mire még kiváncsi vagyok.

— Szeretnéd megtudni?

— Szeretném! Magyar ember létemre cseppet sem félek a haláltól, de mit mondjak majd, ha a túlvilág kapujához érve, megkérdezik tőlem: Mit keressz itt időnek előtte? Nem mondhatom: „Bolondok és gonoszak voltak bíráim. Rám fogták, hogy pártütő és felségsértő vagyok, holott egész életemben mi sem állott tőlem távolabb mint ez a két fogalom.“

Törő Pál közelebb hajolt szenvedéseinek társához, s halkan ezeket súgta neki:

— Mondd meg annak, aki kérdezni fog, hogy azért kellett nekünk időnek előtte megválni az élettől, hogy ebben a hazában, melyet olyan nagyon szerettünk, végre helyreálljon a béke. Azért engedtük meg, hogy kerékbe törjék tagjainkat és kínok kínjával fojtsák el bennünk az élet szikráját, mivel meg akartuk menteni templomainkat, oltárainkat és vallási szabad gyakorlatunknak jogát azok számára, akik velünk éreznek és együtt gondolkodnak.

Pető Ferencz csodálkozva nézett bajtársára.

— Nézd csak, nézd, — mondá tréfás hangon, — nem is tudtam, hogy ilyen derék férfiú vagyok! Most sem értem ugyan, hogyan és miként, de mivel te mondod, hát elhiszem. Igy hát én sajátképen még köszönettel is tartozom biráimnak, hogy olyasmit csinálnak belőlem, amire nem éreztem magamban hivatást: egy valóságos és igazi martirt... Mert lásd, bajtárs, én nem gyűlölöm az életet . . .

— Én sem, — mondá ellágyuló hangon a másik.

— Van egy derék, jó feleségem és két

szép fiam, a kikből jó magyarokat neveltem. volna . . .

— Nekem pedig egy ifjú nőm van, a kivel aznap esküdtem meg, mikor elfogtak.

Pető Ferencz szánakozva nézett társára. Mégis csak ez volt a szerencsétlenebb.

A menet elérte azalatt a válutat, a hol a két foglyot elkülönítették. Az egyik megy

jobbra, a másik balra, hogy aztán a halálban egyesüljenek.

— Isten veled, bajtárs — mondá az egyik.

— Ég veled! — hangzott a másiknak ajkáról.

Még kezet sem szoríthattak, mert a derék férfias jobbot fogva tartotta a rabbilincs...

XI. AZ ACZÉLEMBER VÉGRENDELETE.

Mezőtúr városa igazi gyászpompával fogadta hazatérő fiát, aki azért jött el, hogy most már örökre itthon-maradjon. A református templom nagy ha-

rangja búsan kongatta a szomorú kiséretet, a dobok pergése és a katonák egyforma lépése belevegyült a harangzúgásba, s hozzá még a nép zokogása, mikor megpillantotta Törő Pált az elitéltek szekerén; valóban olyan volt ez a fogadtatás, mintha már is temetnének valakit.

Pedig még csak három nap mulva következik az elhantolás. Addig kiteszik az elitéltet a siralomházba, s megengedik minden emberfiának, hogy eljárjon hozzá. Aki lelki vigaszt akar neki nyújtani, teheti, aki pedig elrettentő példát akar mutatni fiainak és unokáinak, erre is meg van az alkalom.

A mezőtúriak csakis az utóbbinak kedvéért mentek el a siralomházba. Lelki vigaszra nem szorul Törő Pál; inkább még ő nyujthatna belőle a földig sújtott híveknek. De „elrettentő“ példának elég alkalmas az ő esete. A nép szívéből kitört az elfojtott keserűség, s az elitéltnek füle hallatára oktatta eképen gyermekeit:

— Ne légy jó hazafi, mert úgy jársz, mint Törő Pál.

— Ne szeresd az igazságot, mert Törő Pál példája mutatja, hova vezet ez . . .

— Ne imádd Istenedet, mert cserben hagy az ármányosok fortélyaival szemközt; ép úgy, mint cserben hagyta Törő Pált.

— Ne buzgólkodjál vallásodért, mert jutalmad az lesz, ami Törő Pálé . . .

Az aczélember szive úgy sajgott, úgy fájt e szavak hallatára, de nem szólhatott. Még nem jött el az ő ideje. Majd ha ki-

terítve fekszik a ravatalon, kerékbe tört teste száz sebből vérzik, s minden seb egy-egy ajakpár lészen, akkor szólalnak majd meg ezek, s hirdetik fenkölt szózattal:

— Légy jó hazafi!

— Szeresd az igazságot!

— Imádd Istenedet!

— Légy buzgó vallásodért!

S erre fog hallgatni a nép, nem pedig a kételynek és a kétségbeesésnek szavára!

Egy egész ezred katonaság volt elhelyezve Mezőtúr városában, hogy fentartsa a rendet. Valahonnan cseh földről küldték ide, hogy még szavát se értse a nép, s el ne tántoríthassa. Csupa kipróbált vitéz, aki zsoldjáért mindenre kész, s azt sem kérdi, apja anyja áll-e előtte, ha ráparancsolják: „Lőjj!“, lelövi még a keresztre feszített megváltót is!

Egy egész század volt folyton „készenlétben“ a siralomház körül. Élesre töltött fegyverét erősen fogta minden legény, s ki volt adva a parancs három altisztnek, hogy amint a legkisebb jel arra mutat, hogy az elitéltet ki akarják szabadítani, legelőször is ennek szivébe lőjjék a három golyót.

A harmadik nap délutánján egyedül ült

az elitélt czellájában. Arra kérte őreit, hogy estig senkit se bocsássanak be hozzá, mindaddig egyedül akart maradni. Majd megmondja estefelé, hogy kit bocsássanak még be hozzá.

Ugy négy óra tájban megcsörrent a zár és kinyilt az ajtó. Egy tiszttől kisérve, fiatal pap lépett be. A tiszt bocsánatkérő hangon fordult az elitélthez:

— A tisztelendő úr mindenképen beszélni óhajtott kigyelmeddel,— mondá tört magyarsággal, — nem utasíthattam el, mert felsőbb parancsnokom levele van birtokában, amely minden ajtót megnyit előtte.

Törő Pál idegesen rázta a fejét. Mit keres nála katholikus pap? Talán csak nem sértik meg azzal, hogy próbára teszik vallási meggyőződését?

A pap intett kezével és a tiszt kiment. Kívülről gondosan bezárta az ajtót, s hallani lehetett lépteinek kongását, amint fel-alájárt a folyosó kövezetén.

Amint magukra maradtak, a pap egyetlen mozdulattal levetette a testén levő ruhát, és Törő Pál bámulva vette észre, hogy a papi öltözet alatt szakasztott olyan a viselete, mint az övé. De nem is ért rá, hogy

csodálkozásának kifejezést adjon, mert a pap türelmetlenül megszólalt:

— Gyorsan! gyorsan!

— Mi tetszik? — kérdezte álmélkodva az elitélt.

— Vegye magára ezt a ruhát . . . hoztam ollót is, beretvát is, hogy haját lenyírjam, bajuszát eltávolítsam . . .

— De minek? mi czélból?

— Istenem, de nehéz a kigyelmed fölfogása! Hát csak azért, hogy helyet cseréljünk. Kigyelmed elmegy, én pedig itt maradok.

Törő Pálnak elakadt a lélegzete. Közelebb ment a paphoz, s erősen a szeme közé nézett.

— Bujdosó Gergely! — kiáltott csaknem ujjongva.

— Na, hála az égnek, hogy végre rám ismer. Már azt hittem, hogy egészen megfeledkezett rólam.

— De nem értem . . . magyarázd meg...

— Hogyan jutottam ehhez a viselethez? Hisz tudja kigyelmed, hogy nagy „kókler“ voltam teljes életemben. Rábeszéltem egy fiatal papot, hogy engedje nekem át a ruháját; nem tudott ellenállni kérésemnek:

— S a felsőbbségi engedély!

— Azt is tőle kaptam!

Törő Pál homlokához szorította két kezét, mintha valamely gondolatot akarna ott elfojtani. S hangja reszketett, mikor kérdezte:

— Ez a pap . . . ez a csodaember, aki

neked átadta öltönyét, s halálos veszedelemnek kiteszi magát értem, nem-e . . .

— A kigyelmed fia? Valóban az! A bűnbánó, megtört lelkű, minden haragot és ellenségeskedést lelkéből kiirtó Törő Gyula; ő küldött engem ide, miután fölkeresett rejtekemben. Maga jött volna el, ha nem tart attól, hogy kigyelmed szóba sem áll vele.

Az elitélt dicsőült tekintettel nézett fölfelé, s fenhangon imádkozott:

— Jóságos, mindenható és kegyelmes teremtőm, köszönöm neked, hogy ezt a terhet is levetted lelkemről.

Odakünn a tiszt megállott az ajtó előtt, s mikor meghallotta a fenhangon elmondott imát, gúnyos mosolylyal mormogott magában.

— Jó úton van már: megpuhul.

Bujdosó Gergely azonban nem szerette ezt az istenes hangulatot ilyen veszedelmes órában. Nógatta az elitéltet.

— Rajta hát, öltse fel a ruhát.

— Nem lesz abból semmi, fiam Gergely, — mondá csendesen Törő Pál.

— Megbolondult kigyelmed?

— Nem én, hanem a lelkem egészen meggyógyult e pillanatban . . . Hiába mon-

danám meg neked, mitől gyógyult meg; úgy sem értenél meg e pillanatban. De holnap mindent fogsz érteni.

— Holnap késő lesz . . .

— A hajnali óra is késő annak, aki nem tud dolgozni, de naplementekor is nagyot alkothat még, akiben megvan az igazi tettvágy.

— Ne példálódzék most kigyelmed, hanem tegye meg azt, amire kérem . . . Az élő Istenre kérem, ne makacskodjék!

A czella előtt sétáló tiszt meghallotta „a papnak“ könyörgő hangját, s magában mormogott:

— Hát még sem puhul? Ördöngös egy faj ez a magyar: akkor legkeményebb, mikor leginkább puhítják.

— Nem megyek én innen el, Gergely fiam, — mondá szelíd hangon az elitélt, — még a te kedvedért sem. Nagy okom van erre. Mondd meg Gyulának, hogy köszönöm szeretetét s megbocsátok neki mindent. De én már csak a magam útján haladok.

— Amely a vesztőhelyre vezet?

— Oda. A megváltó is a Golgothán keresztül jutott czéljához . . . De legyen elég

ebből. Beszéljünk most rólad: mit mívelsz, ha innen elmész?

— Én? Hát elmegyek messze földre, Kis-Ázsiába, Rodostóba. Él még ott keserves elhagyottságban Rákóczy poétája, Mikes Kelemen. Hozzá szegődöm czimborául. Együtt hallgatjuk majd a tengernek mormolását és elandalgunk a multon... Megvallom, nem születtem mártirnak! Kényes a testem és inkább pihen meg puha pázsiton, mint csonttörő kereken... S ha megúnom ezt is, beállok dervisnek s elpanaszlom Alláhnak, a törökök Istenének, hogy nem hallgatott meg az én Istenem!

Könyárba fúlt a jó fiú szava, zokogva borult Törő Pál vállaira és reszkető hangon ismétlé:

— Nem hallgatott meg az én Istenem, nem hallgatott meg!

. . . Ismét magára maradt Törő Pál. Várta az utolsó látogatást, a legnehezebbet valamennyi közt.

Hét óra volt, mikor ujból megcsörrent a zár s a tiszt bevezetett egy gyászba öltözött fiatal nőt. Tiszteletteljesen meghajtotta magát és így szólt:

— Asszonyom! Gondoskodtam róla, hogy

a folyosó üres maradjon. Fájdalmának nem lesz senki fültanuja.

Magukra maradtak. Négy évi elválás után most látták egymást először. Hogy írjam le, mint ölelkezett a két lélek, mint zokogott és ujjongott egyszerre fájdalmában és örömében . . . nem is kisérlem meg.

Törő Pál így szólt fiatal feleségéhez, nemsokára majdan özvegyéhez:

— Te vagy az egyetlen lény a világon, akinek beszámolni tartozom tetteimmel. Lelkemnek jobb fele, figyelj arra, amit mondani akarok.

Önkényt halok meg. Hatalmamban állott volna kikerülini ezt a sorsot, de nem akartam. Ha életben maradok, ha kiszabadulok a börtönből, egy év mulva, tán két év mulva? újból megkezdődik a gonosz játék. Azok, akik vallásunk ellen törnek és álnok csellel akarják elrabolni templomunkat, hitünket, vissza nem riadtak volna az első meghiúsult kisérlet miatt. Hadd legyen hát látszólag övék a győzelem, hogy aztán annál nagyobb vereséget szenvedjenek!

. . . Ha már én nem leszek az élők közt, keresd föl még egyszer otthonunkat. Virágos kertünkben, ahol mint vőlegény és

menyasszony együtt ültettünk rózsafát, van egy vén tölgy. Egyik gyökere kidudorodik a földből, mintha megunta volna magát a mélységben. Szegény azért cselekedte ezt, mivel alája rejtettem egy bádogszelenczét. Ebben vannak letéve összes bizonyítékaim. Éveken keresztül gyűjtöttem őket, sok fáradságomba és pénzembe kerültek, de megérik.

Vidd ezeket a papirokat Bécsbe, a királyné elébe. Megtudja majd belőlük, hogy kik voltak azok az emberek, akik gyanúba keverték előtte hű alattvalóit. Páter Gurszki Teophil levelezése, tervei, ármányai — mindannyit megtalálja azokban. S ha ez sem elég még, vigyél neki egy cseppet az én piros véremből, melyet hóhér keze ont ki holnap. Megmondja majd ez a többit!

S most bocsásd meg hűséges hitvesem, hogy még náladnál is jobban szeretem hazámat, s azért, hogy neki visszaadhassam a békét, örök özvegységre kárhoztatom ifjú életedet. Ugy-e megbocsátasz?

... A cseh tiszt, amint elkisérte az elitéltnek nejét a folyosó végére, s meglátta vonásain a szilárd kifejezést, bámulva rázta fejét és halkan mormogott magában:

— Ez sem puhúlt meg! Furcsa nép ez a magyar nép; olyan mint a vas: ha tűzbe vetjük testét, kalapáljuk lelkét, még inkább megkeményedik. Aczél lesz belőle!

XII. ZORKA A KIRÁLYNŐNÉL.

Bocsáss meg, nyájas olvasó, hogy ismét elvezetlek Bécsbe a nagy urak közé. Utolszor esik meg! Hisz még azt sem kívánom, hogy elmenj velem a Hofmarschallamt-ba, s megvizsgáltasd magadat, hogy megfelel-e ruházatod mindenben a „Kleidervorschrift für Audienzen“ 62. szakaszának.

A királynő most is épen öltöző szobájában van. Négy évvel idősebb lett, amióta utoljára láttuk, és szép, férjébe szerelmes asszonynál ez annyit jelent, hogy toilette gondjainak naponta már félórával több időt szentel.

Mária Terézia nincs cseppet sincs rózsás hangulatban. A tükörbe pillantva, egy kis redőt fedezett fel jobb szeme körül és Sziléziából az a hír érkezett, hogy a porosz király ismét fegyverkezik. Az utóbbi még hagyján, de az elsőt nagyon komolyan vette.

— Hálátlan nép ez a magyar nép! — panaszkodott magában a szép királynő. — Ennek a Mészárosnénak visszaadtam férjét, s nem kértem tőle egyebet, minthogy írja le részemre a csodavíznek recipéjét. Megigérte, de amint kitette innen a lábát, el is felejtette. Hálátlan nép!

E pillanatban belépett a fejedelmi asszony meghitt komornája és ezüsttálczán egy kis papirlapot adott át. Amint a királynő megnézte, az öröm pírja borította el arczát és mohón kérdezte:

— Ki hozta ezt a kis czédulát?

— Egy gyászba öltözött asszony, — volt a felelet, — viselete után ítélve magyarországi lehet.

— Vezesd be azonnal.

A következő pillanatban bekisérték a váratlan vendéget. Mária Terézia elébe ment egészen az ajtóig és melegen üdvözölte:

— Épen most gondoltam kigyelmedre és szemrehányást tettem, hogy megfeledkezett igéretéről. Csakhogy végre . . .

Szava megakadt és bámulva tekintett az idegen nőre. Valami fenséges volt ebben, ami tiszteletet parancsol. Mintha egy végtelen fájdalom árasztana feje körül glóriát.

— Hisz kigyelmed nem Mészárosné! Ő küldte kigyelmedet?

— Valóban, felséges asszonyom, ő küldött, — mondá halkan az idegen nő, — de még más valaki megbizásából is jöttem.

— Kicsoda ez?

— Egy halott. Ma egy hete, hogy kivégeztek Mezőtúr városában egy férfiút, akinek utolsó szava áldás volt a magyar hazára és királyra. Ennek meghagyásából jöttem én ide.

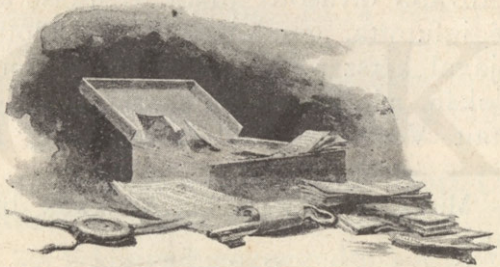
— Kigyelmed talán csak nem . . .

— Törő Pálnak özvegye vagyok.

A királynő megdöbbenve nézett a fiatal nőre és csaknem reszketve húzódott odább tőle. Talán eszébe jutott Zách Felicián esete, aki karddal ment királya elébe, hogy megtorolja a leányán ejtett gyalázatot? ... De Zorka észrevette a királynő megdöbbenését és szomorú mosolylyal folytatta.

— Azért jöttem ide, felséges asszonyom, hogy ártatlanul kivégzett férjemnek utolsó akaratát átadjam.

— Ártatlanul? — a királynő büszkén kiegyenesedett — ki meri mondani, hogy Törő Pál ártatlan volt? Pártütés volt bűne, felségsértés minden gondolatja! Hát odáig jutottunk már, hogy Magyarhonban ezt nem tekintik bűnnek?

— Férjem nem volt pártütő! — válaszolt szilárd hangon Zorka.

— Mivel bizonyítja ezt az állítást?

— Ezzel itt!

Az asztalra tette a bádog szelenczét az iratokkal, melyeket Törő Pál utasítása szerint kiásott a kerti rejtekből. A királynő habozva állott még, de Zorka csaknem parancsoló hangon mondá.

— Olvassa el, felség.

Mély csend uralkodott a nagy teremben, csakis a papirnak sistergése hallatszott, amint a fejedelmi asszony egyet fordított a lapokon. Minél tovább olvasott, annál izgatottabb lett. A hőség pírja és a megdöbbenés sápadtsága egyre váltakoztak vonásain.

— Különös, nagyon különös! — dünnyögött magában.

S tovább olvasott. Mikor az utolsó lapot is végigfutotta, gondolkozva megállott és jobbjával kétszer-háromszor végig simított homlokán, mintha rendbe akarná hozni gondolatait. Végre megszólalt reszketeg hangon:

— Mióta vannak e bizonyítékok birtokában?

— Egy hét óta. Férjem kivégeztetésének napján vettem azokat magamhoz.

— S kitől tudta meg létezésüket?

— Férjemtől. Ő maga mondta meg, hova rejtette el a papirokat, melyek ártatlanságát bizonyítják.

Mária Terézia csaknem kábultan nézett az előtte álló nőre.

— Nem értem asszonyom, — mondá he-

begve — férje tudta ... hogy ezek a papirok léteznek ... s mégis ...

— Megengedte, hogy kerékbe törjék testét és bűnösként kivégezzék? Ugy van, felséges asszonyom!

— De mi czélja lehetett vele?

— Elmondta nekem ezt is egy nappal halála előtt. Azt akarta, hogy olyan bizonyítékot szolgáltasson felséged kezébe, mely meg nem czáfolható. Ez a bizonyíték elmondja, hogy Törő Pál nem azért halt meg, mivel pártütő volt, hanem mert örökre véget akart vetni Magyarhonban a vallásüldözésnek.

A királynő megdermedve állott. Csaknem irtózattal nézett a fiatal nőre.

— S kegyed megengedte, hogy férje meghaljon, holott tudta, hogy ártatlan! — kiáltott megrémülve.

— Ő akarta így s én meghajoltam akarata előtt. Letettem a haza oltárára azt, ami legdrágább volt előttem e földön. Sok magyar nő cselekedett már így ...

A királynő odament az ablakhoz, odaszorította homlokát a hűsítő üvegtáblához és sokáig állott elgondolkozva. Csak néharáz-

kódott össze benső indulatában, s halkan mormogott magában:

— Irtózatos! . . . Irtózatos ez a hazaszeretet!

Aztán föltápászkodott s még mindig sápadtan, de már királyi méltósággal igy szólott:

— Megértettem, hogy mi az a kötelesség, amelyet férjének végső akarata rám ró. Esküszöm királyi szavamra, hogy úgy lesz minden, amint ő tervezte.

Kissé megtört a hangja és ellágyulva folytatta:

— Az ő emléke is tisztázva lészen! Felelősségre vonom biráit, olyan itéletet mondok, hogy visszhangzik tőle az ország. Igen, ezt fogom tenni!

Zorka lehajolt és megcsókolta a fejedelmi asszony kezét.

— Ne tegye, fölség! — könyörgött. — Ép ezért küldött ide férjem, hogy ezt megakadályozzam.

— S miért nem akarja férje, hogy igazságot szolgáltassak emlékének? — kérdé bámulva a királynő.

— Mert nem óhajtotta, hogy ez a példa fenmaradjon. Nálunk ragadós a hazafiság

láza. Elég, hogy én özvegy maradtam. Nem akarta, hogy más nők is megfosztassanak férjeiktől.

A királynő szép szeméből könyek omlottak. Lehajolt a zokogó nőhöz, szivéhez ölelte és igazi anyai hangon mondá:

— Szegény asszony! szegény asszony!

*

Nem volt többé vallásüldözés Magyarországon. Nem vették többé el erőszakosan a protestánsok templomait. De Mária Terézia nem is ellenezte többé a jezsuita-rend eltörlését.

. . . Ma, száz és negyven esztendő mulva, ismét folytatódik a küzdelem a templom kulcsa miatt. Pedig nyitva áll mindenkinek az út az oltárhoz, aki csak imádkozni akar, nem pedig zsarnokoskodni a más hiten levők felett.

OSZK

TARTALOM.

	Oldal
I. Bujdosó Gergely nótái	3
II. A rókabőr és az arany	15
III. Az aczélember házatája	27
IV. Zorka	38
V. Fájerstein Mózes	54
VI. A szép mészárosné	72
VII. Véres nász	91
VIII. Megmérgezett lélek	104
IX. Lázadás	113
X. Itélet	133
XI. Az aczélember végrendelete	143
XII. Zorka a királynőnél	154

Buschmann F. könyvnyomdája Budapesten.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Az eddig megjelent és kapható kötetek jegyzéke:

Váradi Antal. **Hamis istenek.** Regény a társadalmi és művészéletből. Pataky László eredeti rajzaival (1.50) ... —.50

Carmen Sylva. **Házasság szerelem nélkül.** Pataky László eredeti rajzaival (1.50) ... —.50

Tolstoj Leó gróf. **Iljics Iván halála.** Oroszból fordította: Szabó Endre. Richter Aurél eredeti rajzaival (1.50) ... —.50

Gabriel D'Annunzio. **Giovanni Episcopo.** Pataky László eredeti rajzaival (1.50) ... —.50

Kada Elek. **A darázs mérge.** Pataky László eredeti rajzaival (1.50) ... —.50

Kabos Ede. **Fehér éjszakák.** Pataky László eredeti rajzaival (1.50) ... —.50

Gréville Henry. **Chènerol.** Fordította: Fekete József. Pataky László eredeli rajzaival (1.50) —.50

Kóbor Tamás. **Muzsika és parfüm.** Aczél Henrik eredeti rajzaival (1.50) ... —.50

Gárdonyi Géza. **A báró lelke.** Pataky László eredeti rajzaival (1.50) ... —.50

Tábori Róbert. **A templom kulcsa.** Pataky László eredeti rajzaival (1.50) ... —.50

Scossa Dezső. **Amor Verus.** Pataky László eredeti rajzaival (1.50) ... —.50

Malonyay Dezső. **A gyáva.** Pataky László eredeti rajzaival (1.50) ... —.50

E köteteken kivül

hasonló kötésben

még a következő művek kaphatók:

Gabányi Árpád. **Arczisme.** A szerző saját rajzaival. A legérdekesebb, a maga nemében páratlan mű (1.—) . . . . —.50

Marco Praga. **A szőke asszony.** Olasz regény (1.70) . . . . . —.70

Pierantoni-Manzini Grazia. **Costanza.** Olasz regény. Remek szép illusztrációkkal, fényes nyomdai kiállitás (2.–) 1.—

Zola Emil. **Pascal orvos.** Regény. Egyedüli jogositott magyar forditás: Cserhalmi H. Irén és Gerő Attilától (2.—) 1.—

Jegyzet: A zárjel közötti árak a volt bolti árt jelzik.

OSZK
Országos Széchenyi Könyvtár